

16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret'inin Mali Tarihi (1553-1650)

Economy of Bursa in the 16th and 17th Centuries: Financial History of the Waqf of Sultan Çelebi Mehmed's Yeşil İmaret

Kayhan Orbay*

Özet

Çelebi Mehmed'in Yeşil İmaret olarak da bilinen vakfı, Bursa'nın en büyük vakıflarından birisidir. Vakıf geniş kentsel ve kırsal gelirleri ile bölge ve şehir ekonomisinde önemli bir iktisadi güce sahiptir. Bu bakımdan vakfın mali durumu yerel iktisadi koşullar için bir gösterge olarak alınabilir. Yeşil İmaret ve Bursa'nın diğer büyük vakıflarının mali tarihlerinin incelenmesi Bursa bölgesi tarımsal ve kentsel ekonomisinin 16. ve 17. yy'larda gelişimine ışık tutacaktır. Bu çalışma, böyle geniş kapsamlı bir projenin ilk adımında Yeşil İmaret vakfının mali analizinden elde edilen sonuçları sunmaktadır.

Abstract

The waqf of Çelebi Mehmed known as the Yeşil İmaret was one of the biggest waqfs in Bursa. Holding large urban and rural revenue sources, the waqf enjoyed a significant economic power both in regional and town economy. Therefore, the financial situation of the waqf can be used as an indicator for the local economic conditions. Studying the financial history of the Yeşil İmaret and of the other large waqfs in Bursa reveals the rural and urban economic developments in the region of Bursa in the 16th and 17th centuries. This article is a part of such a wider project and presents the preliminary results obtained through the financial analysis of the Yeşil İmaret.

Bursa'da Yeşil İmaret adıyla da bilinen Sultan Çelebi Mehmed I'in kurduğu Sultan vakfı, Anadolu'nun en büyük vakıflarından birisidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Maliyeden Müdevver Tasnifinde bu vakfa ait bir seri muhasebe defteri vakfın 16.yy'ın ikinci yarısı ve 17.yy ilk yarısında mali durumunu görmemize imkan vermektedir. Bu dönem bilindiği üzere, Anadolu'da sosyal karışıklıklar ve Celali isyanları dönemidir. İsyandar, çetelerin

---

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, korbay@yahoo.com,

yağmaları, devlet görevlilerinin suistimalleri ve keyfi vergiler ihdas etmeleri sonucu pek çok çiftçi toprağını terk etmiş, palankalara sığınmış veya şehirlere göç etmiş yahut kendisi de çete ve çapulculara karışmıştır.¹ Toprağın ekilmeden kalması veya mahsulün talanı sonucu tarımsal üretim düşmüş, hububat fiyatlarında ani ve aşırı bölgesel fiyat artışları ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler Anadolu'da gelirleri geniş ölçüde tarımsal arazilere dayanan sultan vakıflarının mali durumlarını da etkilemiş, vakıf bütçeleri gerek tarımsal üretimde düşüşün yol açtığı gelir kaybı gerekse ani artışlar gösteren gıda malları fiyatları nedeni ile dalgalanmalar göstermiş ve nihayetinde vakıfların mali güçlerinde bir azalma ve bütçelerinde uzun süreli daralma ortaya çıkmıştır.² Yine aynı dönemde, yaygın isyanlar pazarların kaybolmasına, muhtemelen iç ticarete daralmaya neden olmuş, yine bu isyanlar ve kargaşaya ilaveten İran ile savaşlar dış ticarete mal akımında güçlükler yaratmıştır. Avrupa kumaşlarının giderek artan miktarlarda Osmanlı topraklarına girmesi ve 16.yy sonunda yaşanan enflasyonist dönemin de sınai ekonomiyi olumsuz etkilediği özellikle de dokuma sanayiinde üretim daralması olduğu iddia edilmektedir.³ Bu daralmanın Bursa ipekli dokuma sanayiinde de ortaya çıktığı görüşü hakimdir.⁴ Celali isyanları ve İran savaşlarının, İran'dan ham ipek ticareti ve naklinde kesintiler doğurduğu ve

¹ Celali isyanları ve yerel idarecilerin keyfi tutum ve zorbalıkları sonucu huzursuzluk ve göçler konusunda bkz. Çağatay Uluçay M., *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, Manisa Halkevi Yayınlarından Sayı: XI, 1944; William J. Griswold, *The Great Anatolian Rebellion 100-1020 / 1591-1611*, Berlin, Klaus Schwarz, 1983; Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats*, New York, Cornell University Press, 1994; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlilik Kavgası, Celali İsyânları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.

² Örneğin Konya'da Mevlana Celaleddin-i Rumi vakfının 17.yy ilk yarısında mali durumu kötüleşmiş ve onyıllarca vakıf maliyesi düzelme göstermemiştir. Mevlana vakfı belirli bir ölçüde Konya bölgesinde tarımsal koşulları yansıtabilecek kadar büyük bir vakıftı. Bu vakfın mali tarihi konusunda bkz., Suraiya Faroqi, "Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)", *Turcica Revue D'Etudes Turques*, XX, 1988, 43-69, ve aynı vakıf üzerine bir çalışmam muhtemelen izleyen başlık altında yayınlanacak, Kayhan Orbay, "Financial Development of the Waqfs in Konya and Agricultural Economy in the Central Anatolia". Amasya'da II. Bayezid vakfı ki Anadolu'nun en büyük mali kaynaklara sahip vakıftır ve Tokat'da Hatuniyye vakfı ki yine büyük-ölçekli bir vakıftır, 17.yy ilk yarısında çok ciddi mali gerileme yaşamışlardır. Kayhan Orbay, *Economic Development of the Imperial Waqfs; A Study in the Institutional and Local Economic History in the Transformation Period*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi, 2007.

³ Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi 2 (1453-1559)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995. Fiyat hareketleri için ; Ömer Lütfi Barkan, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East", *International Journal of Middle East Studies*, 1975; Şevket Pamuk, "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 33, 2001, 69-89; idem, "Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914", *International Journal of Middle East Studies*, 36, 2004, 451-68; Tefik Güran, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, İstanbul, Kitabevi, 2006; Kayhan Orbay, "Fiyat Devrimi ve Geç 16. yy. ve 17. yy. İçinde Anadolu'da Fiyat Değişimleri", bildiri metni *Birinci İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul, 7-8 Eylül 2007.

⁴ Fahri Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1960; Murat Çizakça, "A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 23, no. 1/2, 1980, 142-152.

bunun sonucu Bursa’da ham ipek fiyatlarının arttığı, ipekli dokuma sanayiinde üretim ve karlılıkta bir düşüş ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.⁵ Yanı sıra, Avrupa’nın artan ham ipek talebinin de fiyatı yukarı çekerek yine aynı etkiye yol açtığı da tartışılan bir diğer görüştür.⁶

Bursa’da kurulu bir büyük sultan vakfı olan Yeşil İmaret’in aynı dönemde mali gelişimini izlemek hem Bursa civarı tarımsal ve kentsel ekonomisini değerlendirmek hem de bu vakfın mali tarihini diğer Anadolu vakıfları ile karşılaştırmak bakımından önemlidir.⁷ Bu çalışma, muhasebe defterleri üzerinden tek bir vakıf üzerine eğilmekle, az faydalanılan bu kaynak türünü ele almış olacak ve gerek Yeşil İmaret vakfı gerekse Bursa ekonomik hayatı açısından değerlendirecektir. Ancak, bu çalışmanın vakfın mali durumu konusunda sicil, mühimme ve tahrir defterlerinde bulunabilecek kayıtları dışarıda bırakması nedeni ile bir eksiği vardır. Bu çalışmada Yeşil İmaret’in mali durumu ve kentsel gelirlerinde, Bursa kentsel ekonomisi ve ipekli sanayiindeki gelişmelerin etkilerini görebilsek iktisadi tarih açısından önemli bir katkı olacaktır. Ancak, Bursa’daki diğer sultan vakıflarının da mali gelişimlerine bakarak Bursa ve çevresinin kentsel ve kırsal iktisadi tarihine vakıflar temelinde daha kapsamlı bir katkı yapmak ve daha güvenilir sonuçlara ulaşmak mümkündür. Dolayısı ile bu makaleyi de böyle daha kapsamlı bir çalışmanın ilk adımı olarak değerlendirebiliriz.

Sultan vakıflarının önemli işlevlerinden biri şehirleşme ve bayındırlık hizmetlerini görmek bir yandan da ticari hayatı destekleyecek tarımsal gelirleri kent ekonomisine aktarmaktır. Yeşil İmaret, medresesi ve camiisi ile eğitim ve dini hizmet yerine getirmektedir.⁸ Vakfın imareti vakıf çalışanlarına, ihtiyaç içindekilere ve diğer hak sahiplerine yemek dağıtmaktadır.⁹ Vakıf, çok sayıda olmamakla birlikte bir zevaidharan yani vakıf bütçe fazlasından aylık alan kimseler için bir kadro da tahsis etmiştir. Daimi vakıf görevlileri ile birlikte bu zevaidharalara maaşlar ve aylıklar yoluyla düzenli bir satın alım gücü aktarılmaktadır. Bursa civarındaki tarımsal arazilerden çekilen nakdi ve aynı gelirler hizmetlerin görülmesi amacıyla her türlü satın alımlar ve maaş ödemeleri yoluyla Bursa kent ekonomisine aktarılmaktadır. Yanısıra, vakıf çok sayıda

⁵ Çizakça, “A Short History of the Bursa Silk Industry”; Halil İnalçık, “The Ottoman State: Economy and Society”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, eds. Halil İnalçık with Donald Quataert, New York, Cambridge University Press, 1994, s. 218-255.

⁶ Çizakça, “A Short History of the Bursa Silk Industry”.

⁷ Bursa vakıfları özellikle de Sultan vakıfları için bkz., Ömer Lütfi Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 66-91; Haim Gerber, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem, The Hebrew University, 1988, 149-185.

⁸ Yeşil İmaret çevresinde oluşan mahalle için bkz., Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 65f.

⁹ Kayhan Orbay, “Distributing Food, Bread and Cash: *Vakıf Taamboran* and *Fodulaboran* Registers as Archival Sources for *İmarets*”, in *Feeding People, Feeding Power; İmarets in the Ottoman Empire*, ed. Nina Ergin *et al.*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2007, 171-196.

dükkan inşa ederek ve bunların tamir ve bakımlarını üstlenerek sınai üretim ve ticari hayatı desteklemektedir.

Yeşil İmaret'in mali durumu ile ilgili en temel ve zengin kaynak elbette vakfın muhasebe defterleridir. Bu defterlerin ilgilendiğimiz dönem için en mühim kısmı MM 5470 numaralı defter cildi içinde yer almaktadır. Bu cilt içindeki defterler, oldukça düzensiz bir sırada yer almaktaydılar. Yıllar önce defter cildi üzerinde ilk gözden geçirmeyi yaptığımda, ayrıntılı olarak defterlerin ait olduğu yılları tespit ve onları sıralamaya gayret etmişim. Ancak daha fazla uğraş ve uzun zaman gerektiren birbirine geçmiş kayıtlar da bulunduğundan, ancak emin olduğum bazı yer değiştirmeler yapmakla yetindim. Yıllar sonra bu biçimiyle defterlerin kopyalarını temin ettim ve defterler üzerindeki bu son çalışmam ile tamamen sıralama yapmak ve bu çalışmayı ortaya koymak imkanı oldu.

Vakfın elde edebildiğim ilk muhasebe defteri 10 Cemaziye'l-evvel 965 ile 20 Cemaziye'l-evvel 966 yani Miladi 1558 yılına ait düzenli bir yıllık defterdir. Bu yıldan itibaren bir seri defterden elde edilen vakfın gelir ve gider kalemleri ile ilgili veriler Tablo 2'den başlamak üzere verilmiştir. 17.yy.'a ait ve başka Maliyeden Müdevver defterleri içinde bulunan hesaplar ise daha çok müsvedde kayıtlardır. Bu müsvedde defterlerden bazılarında elde edilen temel gelir kalemlerine ait rakamları da tablolara aldım. Tüm hesap kalemlerini tabloda vermeye gerek görmedim. Özellikle defter sonu hesapları zaman zaman ciddi karışıklık ve tutarsızlık gösterebilmekte veya bazı hesap girişlerini tabloya yansıtmak veya ayırıştırarak göstermek güçlük arz etmektedir. Tabloların sağlıklı bir şekilde okunabilmesi için metin içindeki açıklamaları dikkate almak gerekmektedir. Maalesef, hesaplarla ilgili benim de henüz çözemediğim bazı muğlaklıklar kalmıştır.

Tablo 1'de ise daha da geriye giden yıllara ait bazı rakamlar bulunmaktadır. Aslında bu yıllara ait muhasebe defterleri bulunamamıştır. Bu veriler ait oldukları yıllardan daha sonraki bir yıla ait muhasebe icmal defterinden elde edilmiştir. Diğer tüm sultan vakıfları gibi Yeşil İmaret de bir yıllık ana muhasebe defteri hazırlar ve bunu teftiş için her yıl İstanbul'da Darüssaade Ağalığı'na veya bağlı bulunduğu bir diğer daireye gönderirdi. Vakfın muhasebe defteri hacimli olduğundan, bir özetinin arz edilmesi amacıyla bir icmal defteri hazırlanırdı. Bu icmal defterlerinde bazan vakfın mali gidişatı daha açıklıkla görülebilirdi diye önceki yıllara ait ana gelir ve gider rakamları da kaydedilir ve hatta bir önceki yıl rakamları ile cari yıl rakamları arasındaki fark hesap edilirdi. İşte bu sayede, 960/1553 yılına kadar geri giden cari dönem geliri rakamını tespit edebiliyor ve hatta ilk karşılaştırmalı rakamları içeren 965-966/1558 yılı icmal defterine bakarak 964/1557 yılına ait bir çok gelir ve gider rakamını okuyabiliyoruz. 968-969/1561 yılı icmal defteri ayrıca cari dönem geliri için yılı belirtilmemiş bir defter-i vilayet'de kayıtlı olan rakam ile de karşılaştırma yapmıştır. Bu

karşılaştırmanın da yansıtılmış olması önemlidir ki tahrirde kaydedilmiş olan rakamdan 24.575 akça daha yüksek bir cari gelir olduğu görülmektedir.

Vakfın mali durumunu elimizdeki defterler üzerinden izlemeden ve değerlendirmeden evvel, 965-966/1558 yılı muhasebe defteri üzerinde durmak ve bu kaynak türünü daha etraflı takdim ederken vakfın gelir ve gider kalemlerini de gözden geçirmek yararlı olacaktır. Böylece nasıl bir hesap kitap işi yürütüldüğü ve ne tür defterler tutulduğu görülebilir. Hem de vakfın gelir kaynakları, vakfiye şartına istinaden görülen hizmetler ve diğer gider ve harcamalar ayrıntılı biçimde izah olunabilir.

965-966/1558 yılı muhasebe defteri dönemsel olarak bir tam yılı kapsayan düzenli bir defterdir. Bu defterler mali yıl bitiminde vakıf katibi tarafından daha detaylı kayıtları içeren çeşitli müfredat defterleri baz alınarak hazırlanır ve genelde mütevellî ve katibin mühürleri ile yerel kadının imzasını aldıktan sonra mühürlü torba içinde tetkik edilmek üzere Darüssaade Ağalığı'na gönderilirdi. Darüssaade Ağalığı'nda hesapların denetimi yapılır, gerekli görülür ise mütevellî veya katip yahut her ikisi hesap vermek üzere merkeze çağrılır ve müfredat defterlerini de birlikte getirmeleri istenebilirdi. Defterin teftiş, düzeltme ve onayından sonra bir temiz kopya hazırlanabilir, eğer defter hacimli ise bir icmal özet defteri düzenlenir ve bunun arzından da sonra defterler arşivlenirdi.

Muhasebe defterinin ilk kısmında defterin türü ki dönemin muhasebe terminolojisi ile defter bir “muhasebe-i mahsulat ve ihracat-ı evkaf” defteridir, ait olduğu vakfın ismi ve yeri, sorumlu mütevellînin ve bazan katibin ismi, Darüssaade Ağası'nın ismi ve muhasebenin dönemi belirtilirdi. 965-966/1558 muhasebe yılında bu bilgilere istinaden mütevellînin Halil Bey ve katibin Şaban isimli zatlar olduğunu biliyoruz. Defterler daha sonra ‘asl-ı mal’ terimi altında ilgili muhasebe döneminin toplam beklenen gelirini ifade ederdi. Bu gelir kalemi önceki dönemden devreden bütçe fazlası ve ama aynı zamanda tahsil edilememiş alacakları da içermekteydi ve ilk ele aldığımız 965-966/1558 muhasebe yılı için 326.016 akça olarak kaydedilmişti. Bu meblağın 24.584 akçası önceki yıl sonundan devreden hesap bakiyesiydi. Cari dönemden kaynaklanan gelirler ise ‘an mahsulat-ı evkaf’ başlığı altında verilen 301.432 akçaydı. Vakfın mali durumunda değişim ve gelirlerinin seyri açısından ilk bahsettiğimiz ‘asl-ı mal’ veya toplam gelir değil, bu son bahsi geçen cari dönem geliri dikkate alınacak olan bir göstergedir. Şu nedenle ki toplam gelir rakamı, bazan gerçekte vakfın mali durumu kötüleşiyor ve tahsilat miktarı düşüyor olduğunda artmaktadır. Çünkü böyle bir durumda tahsil edilmemiş gelirleri de içeren devreden bakiye rakamı yükselmekte ve toplam gelir rakamını şişirmektedir.

Defter, cari dönemden gelirin 273.830 akçasının nakit olarak tahsil edildiğini ve geri kalan 27.599 akçasının tarımsal mahsulat tahsili ve bunun satışından sonra elde edildiğini kaydetmektedir. Bu nakit gelirin bir kısmı “anî'l-müşaherat” yani “aylıklar” başlığı altında kayıtlıdır. Aylıklar, aylık bazda

toplanan gelirleri ifade eder ve genellikle kentsel mülklerden elde edilen kira gelirlerini içerir. Diğer vakıflar üzerindeki çalışmalarından bu gelirlerin tam olarak ay be ay düzenli ödenmediği veya genellikle düzenli ödenmediği yönünde bir izlenimim var. Aylık gelirler yıllık toplamda 106,028 akça olarak kaydedilmiştir. Bu da cari dönem gelirlerinin yaklaşık 1/3'ü demektir. Bu oran daha önce incelenen bir çok sultan vakfının gelir kompozisyonu ile kıyaslandığında çok yüksek bir orandır. Aslında, daha geç dönemlerde ve zaten gelişkin bir ticari hayata ve imkanlara sahip şehirlerde kurulan vakıflar daha az kentsel gelirlere sahip olabilmektedir. Şehrin sınai ve ticari hayatı hanlar ve hamamlara ihtiyaç duymuyor ise elbette kentsel ticari mülkler de vakf edilmemekte ve bu gelir kaynaklarından elde edilen gelirler de az olmaktadır. Öyle diyebiliriz ki Yeşil İmaret vakfedildiğinde Bursa ekonomisi gelişmeye de hazır olmalı ve vakıf da bu gelişmeyi desteklemek üzere hanlar inşa etmiş olmalı. Bilindiği gibi sultan vakıflarının en önemli fonksiyonlarından biri de kentsel sınai ve ticari üretim ve faaliyeti geliştirecek imkanları yaratmak ve bir yeniden dağıtım ekonomisi ile kent ekonomisine satın alımlar yoluyla düzenli gelir transfer etmek ve ticari hayatı canlı tutmaktır.

Aylık gelirlerin 37.333 akçası “an akça-i Han-ı Sultan” olarak kaydedilen Sultan Han adı ile de bilinen Han-ı Harir veya İpek Hanı'nın dükkanlarından gelmektedir. Muhasebe defteri kaç dükkan olduğunu kaydetmemektedir, ancak bildiğimiz kadarı ile han 81 dükkanlıdır ve Bursa'nın en büyük hanıdır.¹⁰ 928/1521 ve 981/1573 tarihli Barkan tarafından translitere edilmiş olan iki ayrı tahrir defterinde aynı handan elde edilen kira gelirleri 27.500 akça olarak verilmiştir. “Han-ı İvaz Paşa” olarak kayıtlı İvaz Paşa veya Geyve hanı olarak bilinen 56 odalı hanın dükkanlarından ise senelik 16.668 akça gelmektedir.¹¹ Bu handan elde edilen gelirler yukarıda değinilen tahrir defterlerinde 11.000 akça olarak kaydedilmiştir. İki tahrir arasındaki 52 yıla karşın aynı meblağların tekrarlanmış olması tahrir defterlerindeki rakamların güvenilirliğini tamamen düşürmektedir. Bunların yanı sıra muhasebe defterinde 49.461 akçanın iki ayrı çarşı içinde yer alan diğer vakıf dükkanlarından geldiği kayıtlıdır. Tahrir defterleri bu meblağın 212 bab dükkandan toplanan kira olduğu bilgisini veriyor.¹² Bir de “an icare-i ziyade-i dekakin” girişi vardır ki 2.400 akça kayıtlıdır ancak bu gelirin tam olarak ne ifade ettiğini bilemiyorum, yine de önceki döneme nazaran vakıf kiralalarının yükseltilmesi ile elde edilen ilave gelir olduğunu tahmin etmekteyim. Dükkanlardan aylık gelirler kaydedilirken zaman zaman peşin alınan miktarlar, muaccelle kirası ve kefalet parası gibi gelirler de yazılmıştır. Örneğin, 971-972/1564 yılında Sultan Han dükkanları için ilave alınan 12.000 akçalık kefalet parası vardır. Bu ilave gelirler cari yılda hanlar ve dükkanlardan gelen geliri tam olarak tespit etmekte bazan güçlük yaratmaktadır.

¹⁰ Dalsar, *Bursa'da İpekeçilik*, s. 256; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1984, s. 90f.

¹¹ Yalman, *Bursa*, s. 85f; Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 32.

¹² Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, s. 52.

Bunlar dışında çok küçük meblağ oluşturan aylık gelirleri değerlendirme dışında bırakarak gelir-gider tablolarına da yansıtıyoruz. Bu nedenle bazı yıllarda çok küçük meblağlardaki icareteyn geliri de tabloya alınmamıştır. Tahrirlerden vakfın bir zamanlar Bergama'da bir hamamı olduğunu ancak harap hale geldiğini ve gelir getirmediğini öğreniyoruz.¹³ Muhasebe defterlerinde böyle bir hamam geçmemektedir. Her ne kadar Yeşil İmaret için böyle defterlere ulaşmasak da büyük kentsel gelirlere sahip olup aylık kira geliri tahsil eden vakıfların “müfredat-ı muhasebe-i müşahere” adı verilen ve aylık gelirlerin tahsilatının kaydedildiği ayrıntılı tahsilat döküm defteri tuttuklarını biliyoruz. Yeşil İmaret'in aylık gelir kayıtları muhakkak ki böyle müfredat defterlerinin kayıtlarına dayanmış olmalıdır.

Vakfın dükkanları, İpek Hanı ve İvaz Paşa Hanı, Yeşil İmaret'in Bursa kentsel ekonomisinde oynadığı mühim rolü göstermektedir. Bursa gelişmiş bir ipekli dokuma sanayiine sahiptir ve 14.yy.'da uluslararası bir ticaret merkezi olarak öne çıkmış, 15.yy.'da özellikle ipekliler ve yanı sıra birçok doğu malının ticaretinin yapıldığı bir merkez haline gelmiştir.¹⁴ Ticaret ve üretim, ham ipek ve diğer Doğu mallarını ulaştırın ve İran'a uzanan ticaret yolunun açık olmasına bağlıydı. İran ile 1578-90, 1603-12, 1615-18 ve 1624-39 savaşları, ham ipek ticaretini olumsuz etkileyebilmekteydi.¹⁵ Örneğin, 1586'da Osmanlı-İran savaşı nakliye aksatmış, İranlı tüccarların ancak yarısı Bursa'ya ulaşabilmiş ve ham ipek fiyatları yükselmiş, ipek dokuma tezgahlarının çoğu kapanmıştı.¹⁶ İran savaşlarının yanı sıra Celali isyanlarının da nakliye güçlükleri yaratarak Bursa ipekli sanayiini olumsuz etkilediği ileri sürüldü. Ayrıca, gelişen Batı dokuma sanayiinin artan talebinin ham ipek fiyatlarını artırdığı, ancak nihai ürün fiyatlarının bu artışa ayak uyduramadığı ve sonuçta kar marjlarının düştüğü öne sürüldü.¹⁷ Çizakça'nın verdiği veriler ham ipek fiyatlarında 1581 sonrası bir tırmanış ve yüksek fiyat düzeyleri vermektedir. Sonuç olarak, İran savaşları ve Celali isyanları ile ham ipek nakliyesi kesintiye uğrarken artan Batı talebi de fiyatları yukarı çekmiş ve ham madde arzı ve maliyetinde sıkıntı yaşayan ipekli dokuma sanayiinde 1577-1618 arasında ipekli üretimi hızla düşmüş ve sonrasında duraklamaya girmiştir.

¹³ Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tabrir Defterleri*, s. 52.

¹⁴ Bursa ticareti ve ipekli sanayi ve ticareti için Halil İnalcık, “XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Bellekten*, cilt. 24, no. 93, 1960, 45-102; Ergenç, XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, s. 213-221.

¹⁵ Bizans da gelişmiş bir ipekli dokuma endüstrisine sahipti ve üretim ham ipek İran'dan geldiğinden savaşlara ve artan hammadde fiyatına bağlıydı, Robert Sabatino Lopez, “Silk Industry in the Byzantine Empire”, *Speculum*, vol. 20, no. 1, 1945, 1-42.

¹⁶ Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, s. 335; Gerber, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, s. 114-121; İnalcık, “The Ottoman State: Economy and Society”, s. 218-255.

¹⁷ Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, s. 293-297; Çizakça, “A Short History of the Bursa Silk Industry”.

Yeşil İmaret'in gelir kaynaklarına geri dönersek, vakfın yıllık bütçesinin 2/3 kadarı kırsal gelirlerden, vakfa bırakılan vergi gelirlerinden geliyordu. Kırsal gelirler muhasebe defterinde “an mahsul-i karye” ana girişi altında kaydedilmekteydi. Bu gelirler cizye-i gebran, resm-i çift, bennak, bad-i heva gibi kırsal örfi ve şeri vergiler ile öşr vergisi gelirlerinden, bağ ve çayır zemini mukataalarından gelmektedir. Kırsal gelirler defterde 167.048 akça olarak verilmiştir. Defter tek tek her bir köyden gelen gelir miktarını ayrı bir başlık altında kaydetmekte ve hangi kalemlerden oluştuğunu da ayrıntılı olarak vermektedir. Vakıf iltizam veya emanet yöntemini kullanmadığı için gelir toplanmasında böyle ayrıntılı kayıtlar yer almakta ve köy bazında da gelişim görülebilmektedir. İltizam yöntemini kullanan vakıflarda gelir tahsilatının izlendiği “defter-i mukataat” adı verilen ayrıntılı döküm defterleri tutulmuştur. Tahsil edilemeyen gelirler için ise “bakaya-i mukataat” defterleri tutulmuştur. Muhakkak ki gelirlerin doğrudan vakıf tarafından toplanması durumunda da bir takım müfredat defterlerine ihtiyaç olacaktı. Ne yazık ki Yeşil İmaret için böyle bir örneğe rastlayamadım.

Köylerden elde edilen gelirlerin kaydı bittikten sonra “an mahsul-i emval-i müteferrik” kaydı gelmektedir ki burada sadece 754 akça kayıtlıdır. Bu muhasebe girişi altında vakıfların çok çeşitli gelir edinimleri yer alabilmektedir. Bunlar ya düzensiz, zaman zaman ortaya çıkan gelirlerdir veya diğer ana gelir kalemleri içine girmeyen bir takım gelirlerdir ve bazı vakıflarda müteferrik gelirler önemli meblağlara ulaşabilmektedir.

Daha sonra “ani'l-mebiat” girişi altında vakfın kendi anbarında mevcut bulunan hububatlardan yaptığı satışlar ve elde edilen gelirler kayıtlıdır. Bu satılacak mevcut, anbarda evvelden kalan hububat ile cari yıl içinde toplanan ve vakıf kilerine nakledilen hububatdan oluşmaktadır. Bu gelir kalemi aslında muhasebe defteri başında cari dönem geliri altında da kayıtlıdır çünkü nakit toplanan gelir ile birlikte cari yılın gelir rakamını oluşturmaktadır. Tablolar da temelde muhasebe defterindeki düzeni takip ettiğinden bu gelir kalemi “mahsulat satışından gelir” ve “stok satışları” olmak üzere iki kere geçmektedir. Vakıf bu satışlardan 27.599 akça elde etmiştir. En büyük gelir 337 mud arpanın satışından 24.604 akça ile kazanılmıştır. Bu gelir kalemi bazan oldukça yüksek meblağlara ulaşmakta ve yıllık bütçeyi önemli ölçüde desteklemektedir.

Defter bundan sonra harcamaların dökümünü yapmaya başlar. Harcamalarla ilgili ana kayıt “vuzia min zalike” terimi ile başlar ki tabloda “toplam giderler” olarak gösterilmiştir. 965-966/1558 yılı için toplam giderler miktarı 293.647 akçadır. Harcamalar içinde diğer selatin vakıflarında olduğu gibi vakıf çalışanlarının maaşları 128.700 akça ile önemli bir paya sahiptir. Maaş ödemeleri vakfın yerine getirdiği hizmetlere göre sınıflanarak kaydedilmiştir. Buna göre, önce 50 akça yevmi maaş alan Müderris Efendi ve her biri günde 2 akça alan onaltı talebenin de içinde bulunduğu toplam yirmi kişilik medrese çalışanları, sonra imam ve hatipin de yer aldığı yedi kişilik cami hizmetlileri,

daha sonra Türbe-i Kebir ve Türbe-i Seyyid'de görevli cüz okuyan eczahanan ile iki türbedar ve ser-mahfil kadrosu gelmektedir. Türbe-i Seyyid'de altı eczahanan görevli olduğu açıkça yazılmıştır ancak türbe-i Sultan'ın eczahanan sayısı açıkça verilmemiştir. Ser-mahfil ile birlikte buradaki eczahanan için yevmi 61 akça maaş tayin olunduğuna göre eczahanan sayısının elli kişinin üzerinde olduğunu tahmin edebiliriz. Arkasından yirmiiki kişilik imaret kadrosu kaydedilmiştir ki yevmi 45 akça maaş alan müteveli, 15 akça maaş alan şeyh-i imaret, 6 akça maaş alan katib-i imaret ve sonra vekil-i harç, kılari, anbari, ser-tabbahin, tabbahin, ferraşan, bevab, kase şuyan gibi hizmetliler kaydedilmiştir. Bundan sonra vakıf gelirlerini toplayan beş kişilik cabiyan kadrosu gelmektedir. Son olarak, kendilerine toplam 9.360 akçalık ödeme yapılmış olan on zevaidhar listelenmiştir. Bu durumda eğer türbe-i sultan eczahananının sayısını elli kabul edersek, vakıf doksanyedi görevliye ve ilaveten onaltı talebeye ve on zevaidhara olmak üzere tahminen en az 123 kişiye maaş, harçlık ve aylık vermektedir. 1057/1647 tarihli muhasebe defteri vakıf çalışanlarının sayısını açık olarak kaydetmiştir ve bu tarihte vakıfta 148 daimi görevli ile 12 zevaidhar bulunmaktadır. Sultan vakıflarında, vakıf çalışanlarının isimlerinin, görev ve maaşlarının ayrıntılı kayıtlarının içerildiği vazifehoran defterleri tutulmaktaydı. Benzer biçimde zevaidharlar da zevaidharan defterlerinde ayrıntılı olarak kaydedilmekteydi. Ne yazık ki Yeşil İmaret için henüz bu tür defterlere ulaşılamadı.

Muhasebe defteri giderler kısmında ikinci sırada 145.297 akça ile aslında en büyük kalemi oluşturan mutfak harcamalarını kaydetmektedir. Mutfak tüketimi için satın alımlar içinde 86.479 akça ile 33.600 vukiyelik et alımı en büyük payın sahibidir. Diğer iki büyük kalem 16.807 akça ile sade yağ, 9.780,5 akça ile pirinç ve 9.643 akça ile bal satın alımıdır. Bunlardan başka mutfağa buğday, un, zeytinyağı, pirinç, buğday, nohut, soğan gibi gıda malları ve elbette 7.483 akçaya odun satın alınmıştır. Bu satın alımlar diğer büyük imaret mutfakları ile tamamen benzerlik göstermektedir. Yeşil İmaret'te de kahvaltıda yağ ve bal, yemeklerde buğday çorbası ve pilav, özel günlerde aşure pişirildiği anlaşılmaktadır.

İzleyen harcama kalemi 5.481 akça tutan sair giderlere aittir. Burada kandil ve balmumu benzeri cari giderler yanı sıra bir karyedeki imama ödenen ücret de yer almaktadır. Hemen arkasından vakıf köylerinden toplanan mahsulün vakıf kilerine taşınması, kilerden değirmene ve geri kilere çekilmesinin nakliye masraflarını içeren 10.622 akçalık önemli bir gider kalemi kayıtlıdır. 968-969/1561 muhasebe döneminde bu giderler 18.000 akçanın üzerine çıkmıştır.

Son olarak tamirat masrafları 3.547 akça olarak kayıtlıdır. Böyle küçük meblağda düzenli bakım ve onarım faaliyetleri için ayrı defterler tutulmamaktaydı. Ancak, ciddi onarım ve inşa işleri olacağı zaman meremmat defteri adı verilen ayrı bir defter tutmak ve hesapları izlemek lazım gelmekteydi

ki Yeşil İmaret'in müfredat defterleri arasında da bunun bir örneği bulunmaktadır.

Bu harcamalardan sonra vakfın elinde 32.366 akça kalmıştır. Ancak bunun 5.999 akçası der-zimem yani tahsil edilemeyen gelir olarak kayıtlıdır ki metin içinde buna kısaca “alacak” diyeceğiz. Bu miktar önceki mütevelli Ahmed Çelebi bin Medmed Çelebi'nin hesaplarına nazaran onun zimmetinde kalmıştır. Mali dönem sonunda hesap kesiminde vakfın elinde 26.370 akça bütçe fazlası kalmıştır.

Yıllık ana muhasebe defteri sonunda ona eklenmiş bir gallat mahsulatı muhasebesi de yer almaktadır (muhasebe-i mahsulat-ı gallat-ı evkaf). Bu defter vakfın aynı gelir ve giderlerinin hesaplarını içermektedir. Burada önce vakfın toplam gallat mevcudu kaydedilmiştir. Buna göre diğer bazı gıda mallarının yanında, örneğin, toplam 855 mud, 10 kile, yarım şinik buğday çeşitli yollarla anbara girmiştir. Bunun 177 mud 12 kilesi önceki yıldan devreden miktardır ve yıl içinde 12 mud satın alım yapılmıştır. Bu satın alım karşılığında 2.400 akçanın ödendiği mutfak harcamaları kısmında da kayıtlıdır. Toplam 665 mud, 18 kile ve yarım şinik buğday ise yıl içinde vakıf köylerinden tahsil edilmiştir. Hesaplar bu tahsilatın tek tek hangi köylerden ne miktarda olduğunu da kaydetmektedir. Yıl içinde toplam 629 mud, 10 kile buğday tüketilmiştir. 351 mud buğday ekmek yapımında, 82 mud ve 5 kile buğday da çorba pişirmede kullanılmış, 5 kile aşure yapımında harcanmış ve 4 mud ise satılmıştır. Bu satıştan elde edilen gelir ana muhasebe defterinde “ani'l-mebiat” gelir kaydı altında kayıtlıdır. Geriye kalan buğdaydan ise aynı maaş ödemeleri yapıldığını görüyoruz. Örneğin müderris 24 mud, bevva ve ferraş ile şeyh-i imaret 12'şer mud, katib ve imam 6'şar mud olmak üzere diğer görevlilerle birlikte toplam 192 mud aynı buğday ödemesi yapılmıştır. Arpa da aynı maaş ödemesinde yer almaktadır. Böylece yıl sonunda 1 mud=20 kile hesabı ile 226 mud, yarım şinik buğday kilerde kalarak gelecek döneme devretmiştir. Bu ayrıntılı hesaplar pirinç, alef, burçak, nohud gibi diğer ürünler içinde verilmiştir. Günlük alınan ve tüketilen gıda malları ile vakfın kendi mahsulatından olmayan gıda mallarının hesapları bu defterde yer almamaktadır. Aynı olarak ödenen maaşlar da olduğundan vakıfta bunun için de ayrı bir hesap defterinin tutulduğunu tahmin edebiliriz. Ancak ne yazık ki elimizde bir örnek mevcut değildir.

Muhasebe defterinde hesap dönemi 20 Cemaziye'l-ahir 966'da bitmiş, muhasebe ve gallat defteri ise bir yıl sonra gurre-i Cemaziye'l-ahir 967 tarihinde yazılmıştır. İcmal defterinde yer alan bir kayda göre defter 7 Receb 967 tarihinde yani yaklaşık bir ay sonra merkeze ulaşmış ve kontrolü yapılarak bir hafta içinde 15 Receb 967 tarihinde icmal defteri yazılarak arza hazır hale getirilmiştir. Yaklaşık üç hafta sonra 6 Şaban 967 tarihinde ise arz olunmuştur. Bu tarihlendirmelerde icmal defterinin merkezde kaleme alınmış olduğunu kabul ediyorum. Bir diğer ihtimal icmal defterinin Bursa kadısının dairesinde yazılmış olmasıdır. Böyle ise defterin bir ay sonra kadılığa ulaştığını ve bir sonraki hafta

icmalinin yazıldığını ve bundan üç hafta sonra da İstanbul'da arz edildiğini kabul etmek gerek. Bana ilk açıklama, yani icmalin de merkezi idare dairelerinde yazıldığını kabul etmek daha makul görünüyor. Muamelelerin tarihlerine dair bir diğer örnek 968-969/1561 tarihli defterde görülebilmektedir. Muhasebe dönemi 25 Cemaziye'l-ahir 969'da bitmiş ve defter aynı yılın 12 Zi'l-hicce'sinde yani yaklaşık 5,5 ay sonra yazılmıştır. 15 Muharrem 970'de yani bir ay sonra ise merkeze ulaştırılmış, 19 Safer'de yani bir ay kadar sonra da arz olunmuştur. 969-970/1562 defteri bir diğer örnek teşkil eder. Defterin muhasebe dönemi 969 yılı Şevval sonunda biter ve defter 29 Zi'l-hicce 969'da yazılır. Anlaşıldığı kadarıyla defter 15 Muharrem 970'de İstanbul'a ulaşır ve 16 Rebiü'l-ahir 970'de arz olunur. 974-975/1567 yılı icmal başına düşülen notta "paye-i serir-i a'laya arz olundukda" kaydı da bulunmaktadır.

İcmal defterleri ana gelir ve gider kalemlerini özetler. Bazan elimizdeki mufassal diyebileceğimiz ana yıllık muhasebe defteri ile icmal defterindeki rakamlar arasında farklılıklar olur. Bu gibi durumlarda belki icmal defter daha güvenilir olsa da, Yeşil İmaret'te iki defter arasında zaman zaman ortaya çıkan çok küçük rakamsal farklılıklar bir mali analizi hiçbir biçimde ciddi olarak etkilemediğinden ve muhasebe defterine dayanan düzeni bozmamak kaygısı ile muhasebe defterlerindeki rakamlar tablolara alınmıştır.

İcmal defterleri zaman zaman vakfın mali durumunu önceki yıllarla karşılaştırmalı olarak vermektedir. Açık ki bu vakfın mali gidişatını daha sarıh görebilmek içindir. Bu sayede de biz önceki yıllara ait bazı gelir-gider rakamlarını ilgili muhasebe defteri bulunmasa bile görebilmekteyiz. Özellikle cari yıldan bir önceki yıla ait karşılaştırma daha ayrıntılıdır. Tablo 1'de sunulan rakamlar da işte böyle, 965-966/1558 yılına ait olan icmal defterinden elde edilmiştir.

Bundan sonra dönemler içinde vakfın mali durumunu izlemeye başlayabiliriz. İlk olarak 1550-69 dönemindeki 17 yılda vakfın mali gelişimine bakılacak.

960-977 / 1553-1569 Dönemi

960/1553 yılından itibaren incelediğimiz bu ilk dönemin son yıllarına gelinceye değin, vakfın cari dönem gelirlerinin, yani her bir mali dönemde vakfın elindeki gelir kaynaklarından elde edilen hasılatın 320.000-340.000 akça arasında hareket ettiğini görüyoruz. Cari dönem gelirlerinde ilk kayda değer düşüş 965-966/1558 yılında gözleniyor. Ancak bu düşüş oransal olarak %10'luk bir kayıp bile değildir ve stok satışlarındaki düşüşten kaynaklanmış görünmektedir. Ertesi yıl gelirdeki artış ise mahsulat satışından elde edilen gelirin bu incelenen yıllar için normal diyebileceğimiz 40-50.000 akça seviyesine ulaşması ile olmuştur. Örneğin, önceki yıl sadece 4 mud buğday satılmışken, bu yıl 76 mud satılmış ve 16.120 akça elde edilmiştir. Arpa satışı da 29.846 akça getiren 397 mudluk satış ile stok satışları gelirini önceki yıla nazaran önemli

ölçüde artırmıştır. Yine izleyen 966-967/1559 yılında, giderlerde de önceki yıla göre bir artış olmakla birlikte, giderlerin ilgilendiğimiz dönemin bu ilk yılları bakımından olağan düzeyine çıktığını söyleyebiliriz. Böylece vakıf sene sonunda bütçe fazlasını 40.000 akça civarına çıkarmıştır. İzleyen 967-968/1560 yılında vakfın mali durumunda bir değişiklik görünmemektedir. Aslında, bu yıl pirinç, nohut, şair ve buğday fiyatlarında artışlar görülmektedir. Ancak sadece pirinç fiyatındaki artış çok yüksek boyuttadır ki pirinç fiyatı neredeyse iki katına çıkmıştır. Tek bir ürün fiyatındaki bu yüksek artış vakıf bütçesini etkilememiş görünmektedir. Yeşil İmaret vakfının defterlerindeki fiyat verilerine dayanılarak oluşturulan fiyatlar tablosu ile buğday, pirinç, et ve yağ fiyatlarını gösteren bir grafik sona eklenmiştir.

968-969/1561 yılında ise vakfın gelirinde kayda değer bir artış ortaya çıkmıştır ve cari gelir 360.000 akçayı geçmiştir. 969-970/1562 yılında da gelirler yüksek seviyesini korumuş ve sonrasında 970-971/1563 yılında yeniden önceki düzeylerine inmiştir. Ancak, hemen bir sonraki 971-972/1564 mali yılında yeniden bir gelir artışı ortaya çıkmıştır. Bu saydığımız üç yıldaki (1561, 62 ve 64) yüksek gelir rakamları vakfın nakit olarak topladığı gelirlerdeki artıştan kaynaklanmaktadır ki bu artış da vakfın tarımsal gelirlerindeki artış ile ilgilidir. 971-972/1564 yılındaki yüksek gelir seviyesini 972-973/1565'de ciddi bir düşüş ve 973-974/1566'da bir toparlanma izler. Bu yıllarda, toplam cari gelirden tarımsal gelirlerdeki oynamaya dayalı bir dalgalanmadan bahsedebiliriz. Bu yıllar boyunca, kentsel kira gelirleri bir değişme göstermemiştir. Bu elbette, kentsel ekonomi açısından bize olumlu bir sinyal vermektedir. Diğer gelirler kalemi de daima bütçe içinde önemsiz kalmıştır. Ancak stok satışları zaman zaman bütçeyi destekleyen önemli bir rol oynamış görünüyor. Mahsül miktarı ile doğrudan ilişkili olan bu kalemdaki azalma, 965-966/1558 ve 972-973/1565 yıllarındaki gelir düşüşlerinin nedeni gibi görünüyor. Diğer taraftan stok satışlarından elde edilen gelir sadece mahsül miktarı ile ilişkili değildir ve bu nedenle doğrudan tarımsal koşullar ve ürün miktarı için bir gösterge olarak alınmaz. Stok satışları, bir bakıma vakfın cari yıldaki mevcut aynı stokları ve harcamaları miktarı ile ilgilidir. 965-966/1558 yılında stok satışları düşük olmakla birlikte, vakfın yıl sonunda kilerinde mevcut kalan hububat miktarları yüksektir. Örneğin, kiler mevcudu arasında 226 mud buğday bulunmaktadır. Bir sonraki yıl stok satışlarından gelirler yükselmesine karşın bu kez yıl sonunda buğday cinsinden kilerdeki mevcut 157 muddur.

Gelirler açısından asıl dikkat çekici olan, ilk ele aldığımız bu kısa dönem içerisinde son üç yıla, 974-977/1568-1570 yıllarına yayılan çok ciddi gelir artışıdır. Tarımsal gelirler önemli bir artış gösterdiği gibi stok satışlarından gelirler neredeyse ikiye katlanmıştır. Aylık gelirlerde ise 976-977/1569 yılı dışında bir artış yoktur.

968-969/1561 yılındaki gelir artışının giderlere de yansımalarını görmek ilginçtir. Bu mutfak harcamalarında, sair harcamalarda, nakliye giderleri ve

tamirat harcamalarında görülen ufak artışların bir toplamıdır. Aynı yıl diğer giderler kalemi önemli bir meblağ oluşturmaktadır, ve 18.000 akça alacak olarak kayıtlıdır, ancak bu alacak oransal olarak düşüktür. Bu yıl diğer giderler kalemi, anlaşıldığı kadarı ile daha önceki bir pirinç almından kalan borcun ödenmesi nedeni ile önemli bir miktara ulaşmış ve ilave bir gider olarak yer almıştır. Bunlar sene sonunda vakfın kasasında kalan mevcudun düşük olmasına neden olmuştur. Diğer giderler kalemi özellikle 970-971/1563 yılında vakfın bütçe fazlasını etkilemiş, ancak vakıf yine de önemli bir bütçe fazlasına ulaşmıştır ki bir sonraki yıl bütçe fazlası 70.000 akçayı geçmiştir. Yine aynı yıl, 1,986 akçalık tamirat masrafları kaydının arkasından diğer giderler kalemi içinde 22.585 akçalık bir tamirat masrafı kaydı daha vardır. İcmal defterinde verilen bilgilerden anlıyoruz ki bunun 1.585 akçası vakıf tarafından karşılanmış ve 21.000 akçası “an akça-i hızzane-i amire” kaydına istinaden merkezi bütçeden karşılanmıştır. 976-977/1569 yılında vakıf 16.880 akça ile yine büyük bir tamirat masrafı altına girmiştir. Medrese, imaret, hanlar ve dükkanlar tamir edilmiştir. Bunun bütçe ve harcamalarına dair bir tamirat hesabı müfredat defteri de bulunmaktadır.

Bütçe açığının kapatılması ile ilgili ilginç bir kaydı dört aylık tutulan 969/1562 defteri ile onu izleyen sekiz aylık 969-970/1562 defterinde görüyoruz. İlk hesap dönemi 11.997 akça açık ile kapatılmıştır ve bir sonraki dönem diğer giderler kalemi içinde bu açığın kapatılmasının kaydı vardır. 970/1563 yılı icmal defteri sonunda, alacak kalan miktar için “mezkur baki tahsil oluna deyü hükm buyuruldu” yazması da ilginç bir nokta ki meblağ çok düşüktür, sadece 1.678 akçadır.

974-975/1567 yılı diğer giderler kalemi yine oldukça yüksektir. Ancak yine de bütçe fazlası çok ciddi bir artış gösterir. Bu yılın ilk dört ayını kapsayan defterde yer alan ve izleyen yıla ait defterde de diğer giderler kalemi arasında tekrarlanan giderler, aslında ilk defterde gelir akışındaki doğal seyirden kaynaklanan bir aksama ile satın alım ve maaş ödemelerinde görülen gecikmelerin kaydıdır ve takip eden defterde ise bunun geri ödemesi kayıtlıdır. Biraz açarsak, özellikle muhasebe dönemi bir tam yılı kapsamayan ardışık muhasebe defterlerinde olmak üzere gelir edinimleri ile harcamalar arasında bir zamansal uyumsuzluk ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda, örneğin vakıf henüz tarımsal gelirleri tahsil etmemiş iken maaş ödemeleri ve mutfak harcamalarını bir önceki yılın bütçe fazlasından ve tahsil edebildiği kiralardan karşılamaya çalışmakta, bunların yetişmemesi durumunda ödenemeyen maaşlar ve veresiye satın alınan gıda mallarından doğan borçlar muhasebe defteri sonunda kaydedilmektedir. İzleyen hesap dönemine, tarımsal gelirlerin tahsili ile birlikte vakıf kasasına giriş olduğunda, borçların ödenmesi ile ilgili kayıtlar da diğer giderler kalemi içinde gösterilmektedir. Buna benzer bir durumun muhasebe defterinin kendisinde yazılı olarak ifadesi 971-972/1564 yılı sonunda oluşan 71.069 akçalık bakiyenin 973 yılı mahsulü henüz toplanmamış olduğu için yıl içi masraflara harcandığına dair bir kayıta vardır.

Önceden görüldüğü gibi icmal defteri muhasebe defterinden çok sonra hazırlanmaktadır ve bazan ilişitirildiği muhasebe defterinin döneminden çok sonra gerçekleşen işlemleri içermektedir. Örneğin 974-975/1567 yılı icmalı, merkezi hazineye 40.000 akça teslim edildiğini ve 975-976/1568 yılı icmalı de tam 100.000 akçanın teslim edildiğini kaydetmektedir. Ancak bu son defterin muhasebe dönemi aslında 12 Ramazan 976'da kapanmıştır ve icmale göre teslim tarihi 13 Rebiü'l-ahir 977'de 85.914 akça ve aynı ayın 15'inde 14.086 akça olmak üzere toplam 100.000 akçadır. İcmal defteri bu transferi ilgili olduğu muhasebe defteri bunu kaydetmese dahi o dönemin bir işlemi olarak kaydetmektedir. Bu transferin deftere kaydı ise izleyen 976-977/1569 muhasebe defterinde cari gelir kaydının hemen altında geçmektedir.

972-973/1565 yılından itibaren giderler 330.000 akça civarında küçük oynamalar göstermektedir. İncelediğimiz ilk dönem boyunca maaşların düzenli olarak ödendiğini görüyoruz. Mutfak giderleri 972-973/1565'den itibaren biraz daha yüksek gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak sonuçta vakıf maaşları ödemiş, mutfağı işletmiş ve hizmetleri aksatmadan yerine getirmiştir. Vakıf gelirlerindeki yıldan yıla küçük oynamalar dışında tarımsal veya kentsel gelirlerde bir azalma ve iktisadi kötüleşme görülmemektedir. Bu dönem fiyatlarda da bir artışın olmadığı yıllardır, dolayısı ile gelirlerin fiyat artışlarının gerisinde kalması meselesi ortada yoktur. Gelir ve giderlerdeki dalgalanmalar vakıfta bir mali sıkıntıya işaret etmemekte ve fiili işleyişi de etkilememektedir. İlgilendiğimiz dönemin son yıllarında vakıf ciddi bütçe fazlası elde eder. 975-976/1568 mali yılında bütçe fazlası 157.000 akça gibi yüksek bir meblağa ulaşır ve 976-977/1569 yılı sonunda da bu seviyeyi korur.

977-988 / 1570-1579 Dönemi

977-978/1570 yılında vakıf önceki yıldan esaslı miktarda bütçe fazlası devralmıştır ve cari gelirlerle birlikte 600.000 akçalık bir toplam bütçe rakamı elde etmiştir. Önceki yıl ile karşılaştırıldığında aslında cari gelirler bakımından ciddi bir değişiklik yoktur. Peşin alınan dükkan kiralarda bir düşüş vardır, ancak dükkanlardan toplam gelirden önemli bir değişim görülmemektedir. Kırsal gelirler toplamında da bir değişim yoktur. 978-979/1571 ve izleyen 979-980/1572 yıllarında da gelirlerde bir eksilme, düzensizlik veya dalgalanma olmamıştır. 980-981/1573 yılında gelirlerde görülen azalma başlıca kentsel kira gelirlerinden kaynaklanmakla birlikte aslında bu belki de hanlar ve dükkanların düzenli kira gelirlerindeki bir değişimden değil de cari yıla ilave edilen peşin kira ve kefalet miktarı değişiminden olabilir. 982-983/1575 yılında gelirlerde yine bir değişim yoktur. 985-987/1577-1578 tarihleri arasında mali durumu defter dönemleri düzensiz olduğundan takip etmekte zorlanıyorum, ancak maaşların ödendiği, mutfak harcamalarının karşılandığı ve diğer hizmetlerin görüldüğü açıktır. Bazan aşırı gözüken tahsil edilemeyen gelirler kaydı ise sadece defterin bir ara dönem hesabı kaydetmiş olmasındandır.

977-978/1570 yılında toplam vakıf giderlerinde çok ciddi bir artış görülmektedir. Bunun nedeni iki ay fazlası ile ondört ayı kapsayan maaş ödemeleri ve mutfak giderleridir. Diğer giderler kaleminin olağanüstü yüksek olmasının nedeni ise merkezi bütçeye teslim edilen 100.000 akçadır. Aslında bununla ilgili kayıt muhasebe defterinde değil o yılın icmal defterinde kaydedilmiş ve yazılı olarak da ifade edilmiştir. Tablodaki rakamların ciddi uyumsuzluk göstermesine karşın ben bu para transferini cari yıla kaydedeceğim. Bu transferden sonra bile vakfın kasasında önemli bir bütçe fazlası kalmıştır ve kayıtlı alacaklar çok küçük bir meblağ oluşturmaktadır. 978-979/1571 yılında da giderlerde bir değişiklik yoktur ve bütçe fazlası 100.000 akçanın üzerindedir. 979-980/1572 yılında maaş ve mutfak giderlerindeki artışa ilaveten 41.000 akçalık tamirat giderleri nedeni ile toplam giderlerin arttığını görüyoruz. 980-981/1573 yılında giderlerde de dikkate değer bir azalma olmuştur. Mutfak harcamalarında düşüş pirinç ve buğday fiyatlarındaki bir gerileme ve satın alım miktarındaki azalma ile açıklanabilir ki bunun sabit olması gerekmez. Ayrıca düşüş aslında önceki yıla nazaran bir önem arzeder, yoksa giderler hemen hemen normal seviyesine inmiştir.

981-982/1574 yılı icmali sonunda önemli bir not bulunmaktadır. Buna göre, vakfın 224.000 akçalık bütçe fazlasından 50.000 akça hazine-i amireye teslim edilmiştir. Bir diğer 50.000 akça Bursa'da Yıldırım Bayezid vakfının mali durumu kötüleştiğinden bu vakfa verilmiştir, 73.256 akça ise Yeşil İmaret vakfının tamiratına sarfedilmiş ve geriye 51.610 akça kalmıştır. Bütün bu giderler toplam giderler kalemi içinde değil de diğer giderler kalemi içinde gösterilmiştir. Aslında aynı yılın muhasebe defterinde tamirat masrafı ile Yıldırım Bayezid vakfına yapılan transfer kayıtlıdır, ancak daha merkezi hazineye teslim edilen paranın kaydı yer almaz. 982-983/1575 yılında ve aslında bir-iki yıl öncesinden de başlayan mutfak giderlerinde bir artış trendi görülüyor, bu muhtemelen fiyatlardaki küçük bir artış trendi ile bağlantılı. Bir önceki yılın icmal defterinde not ve kaydedilen merkeze 50.000 akçalık transfer bu yıl muhasebe defterinde yer almaktadır.

Sonuçta, buraya kadar ele alınan iki alt dönem boyunca, ne gelirler ve tek tek gelir kalemleri ne de giderlerde ciddi değişimler, aksamalar ve dalgalanmalar olmuştur. Sadece 984-985/1577'de tarımsal gelirlerin önemli bir artış gösterdiğini görüyoruz. Yine bazı yıllarda yüksek meblağlara ulaşan tamiratlar vakfın kendi bütçe fazlası ile finanse edilmiş, vakıf hem merkezi bütçeye hem de diğer vakıflara transfer ve mali yardım yapmış, maaş ve mutfak giderlerini düzenli karşılamış, hizmetlerini sürdürmüş ve bütçe fazlaları vermeye de devam etmiştir. Sadece mutfak harcamalarında fiyatlardaki trend ile bağlantılı bir artış olduğu izlenimi edinilmektedir. 1576-77 yılları sonrasında görülen fiyat artışlarının da artık mutfak harcamaları üzerinde etkisinin görüldüğünü söyleyebiliriz.

988-997/1580-1588 Dönemi

988/1580 yılında da cari dönem gelirlerinin yüksek seyrettiğini ancak bu yıl mutfak harcamalarının düştüğünü görüyoruz. Aynı yıl imarete alınan hemen tüm mallarda fiyatlar artmış ancak bir çok malda satın alım miktarı kısılmıştır. 988-990/1581'de mali durumda bir değişiklik yoktur ancak alacaklar artmıştır ki bunlar içinde Sultan Han'dan toplanamayan kiralara önemli yer tutar. 990-991/1582 için sadece icmal defteri elimizde olmakla birlikte, alacakların toplandığı, kadı ve müderrisin cari mütevellinin vazifesini layığıyla ifası hakkında övgüleri yer almaktadır. Gerçekten de bu yıl 53.000 akçanın üzerinde bir borç ödemesi kayıtlı olmasına rağmen maalesef ayrıntılar yoktur. Yaklaşık 64.000 akça bütçe açığı oluşmuştur ve bunun 43.000 akça kadar tahsil edilemeyen alacaklardan kaynaklanmaktadır. İzleyen 991-992/1583 yılında alacakların iyice arttığını görüyoruz. 992-993/1584-1585 dönemine bakarsak, her ne kadar vakfın alacakları azalsa da gerçekte cari dönem masrafları dolayısıyla önemli miktarda borcunun oluştuğunu görüyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla veresiye satın alımlardan kalan borçlardan oluşan bütçe açıkları mütevellilerin kendi ceplerinden karşılanmıştır. 993-994/1585 yılında altı ayı kapsayan muhasebe defteri icmali, eski müteveli Mustafa Kemal'in kendi cebinden vakıf için 173.071 akça harcama yaptığını yazmaktadır. Muhakkak ki bu durumda vakıf mütevelliyeye borçlu oluyor ve bütçe imkan verdiğinde borcunu ödüyordu. 995/1587 yılına gelindiğinde bütçe açığının düştüğünü görebiliyoruz. Ayrıca bu yıl İran ile savaş nedeniyle ham ipeğin ulaşmadığı ve dokuma tezgahlarının çoğunun kapandığı bir yıl.¹⁸ Ne yazık ki muhasebe defteri altı ayı kapsadığından ve izleyen defter de bulunmadığından bunun kira gelirleri üzerinde etkisini göremiyoruz. Defterlerin dönemi düzensiz olduğundan, 1585 yılı taşışının etkisini görmekte zorlanıyoruz. Mali sıkıntıların asıl nedeni harcamalarda artış mı gelirlerde düzensizlik veya düşüş mü açık değil.

996-997/1588 yılında nihayet tam bir yıllık defter ile karşılaşlıyoruz. Cari dönem gelirlerinin artık yarım milyon akçaya ulaştığını görüyoruz. Aylık kira gelirleri ise 30.000 akça kadar icare-i muaccele ile birlikte 150.000 akçaya çıkmıştır. İpek Hanı, üç yıllık 160.000 akçaya iltizama verilmiştir ve yıllık geliri 53.333 akça olarak hesap edilmiştir. Vakfın mutfak harcamaları 200.000 akçayı aşmış ve toplam giderler 400.000 akça dolaylarına yükselmiştir.

Aslında fiyatlar arttığı için tarımsal gelirlerdeki artışı olağan karşılamak gerekir. Ancak bütün bu dönem içinde kiralara artmaması dikkat çekici. Yine de vakfın maaşları ödeyerek hizmetleri gördüğü ve bütçe fazlası verebildiği de açıktır. Ancak bu durum ilgilendiğimiz bu üçüncü alt dönem içinde yavaş yavaş değişir. Bütçe fazlası düşer ve alacaklar birikir, sonunda vakıf cari masraflar için borçlanmaya başlar ve bütçe açıkları oluşur. Bu alt dönemin son yılı olan 996-997/1588 yılında bütçe açıkları son bulur. Vakıf 62.380 akçalık borç ödemesi

¹⁸ Bkz., not 14.

yapar, 33.497 akça alacak kalır ama yine de dönem 12.122 akça bakiyye ile kapatılabilir.

998/1590 ve Sonrası

998-999/1590 yılında vakfın mali durumu biraz daha düzelmiş ve bütçe fazlası 14.000 akça kadar olmuştur. Vakfın 50.000 akçaya yakın borç ödemiş olması da önemlidir. Yoksa bu yıl sonunda bütçe fazlası daha yüksek olacaktı. Gerek aylık ve gerekse tarımsal gelirlerde artış görülmektedir. 1585 ve sonrası, fiyatlarda taşış ile açıklanabilecek yüksek fiyat artışları yıllarıdır. Bu nedenle, aynı zamanda mutfak harcamaları da artmıştır. 999-1000/1591'de vakıf gelirleri yine yüksek seyretmekle bütçe fazlası 60.000 akçaya ulaşmış ve yine bir miktar borç ödemesi de yapılmıştır. Su yolu harap olduğu için 20.000 akça kadar bir meblağ daha sonra bu vesile ile harcanmıştır. Defter sonunda Han-ı Harir'in de harap olduğu ve tamiri gerektiği ile ilgili bir kayıt varsa da iyi okunamıyor.

Bundan sonra, neredeyse onbeş yıllık bir dönem için defterler mevcut değildir. 1013-1014/1605 tarihli dokuz aylık bir muhasebede vakıf katibi ve bir cabiden olmak üzere 5.000 akça istikraz olunduğu ve bakiyenin sadece 15.000 akça olduğu yazılı.¹⁹ Bu dokuz ay için 74.000 akça civarı kira geliri kayıtlı. Aynı yıl, 10.000 akçadan fazla borç ödendiği ve 18.000 akça üzerinde alacak kaldığı kayıtlıdır ve bu müsvedde benzeri defterde bütçe fazlası kaydı yer almamaktadır.

1014-1015/1606 yılı mali durumunu yaklaşık on aylık müsvedde defterinde takip etmek zor ama 24.000 akça kadar borç ödemesi ile 35.000 akça civarı alacaktan sonra yine bir bütçe fazlası kalmadığı görülmektedir.²⁰ Defter içindeki bir çok kalemden rakamların üstü çizilerek bazı düzeltmeler yapılmıştır. 1015-1016/1606-1607 yıllık müsvedde defterinde cari gelirin 428.502 akça olduğunu okuyabiliyoruz.²¹ İpek Hanı 36.101 akça, İvaz Paşa Hanı 14.867 akça, diğer dükkanlar 51.311 akça, kırsal gelirler ise 145.021 akça getirmektedir. 116.514 akça çeşitli gelirler olarak kayıtlıdır ki bunun 104,514 akçası mahsulat satışlarından gelmektedir. Bu rakamlar kira gelirlerinde bir düşüşe işaret etmektedir. Oysa aynı dönemde fiyatlar 1580'ler ile karşılaştırıldığında aşırı yükselmiştir. Kira gelirlerinin artmamasını ipekli dokuma sanayiinin geçirdiği buhran ile ilişkilendirebiliriz. Diğer yandan, tarımsal gelirler toplamı da düşmüştür. Tam bu yıllarda Kalenderoğlu'nun Bursa civarını talan ediyor olması tarımsal ve kentsel gelirlerdeki düşüşü açıklayabilir. Vakıf bu yıl harcamalarını da tam karşılayamamıştır ve önemli miktarda gelir tahsil edilemeden kalmıştır. 144.000 akça civarı maaş ödemelerine ilaveten 175.700 akça mutfak gideri oluşmuştur ki bunun 10.500 akçası ödenmeden baki yani borçlanarak kalmıştır. Önceki dönemlerden kalan 2.460 akçalık borç ve maaş ödemesinden sonra

¹⁹ MM 1880

²⁰ MM 5919.

²¹ MM 15984.

79.936 akça tahsil edilmemiş alacak kaydedilmiş, yıl sonunda ancak 94 akça nakit kesede kalmıştır.

1016-1017/1608 yılı yıllık muhasebe defteri yine bir müsvedde defter olarak görünmektedir.²² Cari yıl geliri 525.543 akça olarak verilmiştir. İpek Hanı dükkanlarının kiralari 26.664 akça iken İvaz Paşa Hanı gelirleri 12.888 akçadır ve diğer dükkanlardan 47.364 akça gelmektedir. Bu da toplam ancak 66.618 akça etmektedir. 207.432 akça ise kırsal gelirlerden elde edilmiştir. Maaş giderlerinden sonra 205.273 akça mutfak gideri olmuştur ki bu döneme gelindiğinde artık fiyatların öncesine nazaran çok yüksek artışlar göstermiş olduğunu biliyoruz, üstelik tam bu yıllarda da fiyat seviyeleri çok yüksektir. Diğer taraftan vakfı ayakta tutan da tarımsal fiyatların yükselmesi olabilir. Asıl ilginç olan, bu yılki 197.359 akçalık devasa tamirat masrafıdır. Mehmed Pın türbe-i şerifi tamiri ve tecdidini için 76.361 akça, caminin tamiri için 59.421, çarşı dükkanlarının tamiri için 25.236 akça, bir diğer çarşıdaki dükkanların tamiri için ise 35.739 akça harcanmıştır. Bu tamiratlar Celaliler'in geride bıraktığı tahribat nedeni ile olabilir. Aynı yıl, önceki dönemlerden kalan 13.360 akça borç ödenmiş ve 1013-1016 tarihleri arasında 69.102 akça tahsil edilmemiş alacak kalmıştır. Sonuçta vakıf mali yılı kasada sadece 384 akça ile kapatmıştır.

1024-1025/1615 yıllık defterinde 184.569 akça gibi bir bakiye kayıtlıdır ancak bunun 178.363 akçası alacaktır ve vakfın kesesinde gerçekte nakit cinsinden 6.206 akça vardır.²³ 508.919 akça cari gelir kayıtlıdır. İpek Hanı üç yıl için sadece 80.000 akçaya verilmiştir. Bu yıl beklenen 40.000 akçanın 26.667 akçası yıllık kira 13.333 akçası peşin ödemedir. İvaz Paşa Hanı üç yıllık sadece 54.000 akçaya kiraya verilmiştir ve yıllık getirisi 18.000 akçadır. Diğer dükkanlar ise 47.040 akçaya kiradadır. Kırsal gelirler 196.145 akça nakit ve 19.787 kilelik mahsulden elde edilen gelirdir. 106.333 akça da ilaveten yine kırsal gelir kaynaklarından olmak üzere mukataa geliri olarak kayıtlıdır. Çeşitli gelirler kalemi 103.294 akçadır ki bunun 4.550 akçası icare-i muaccele ve geriye kalan 98.744 akça ise hububat satışındandır. Gerçekten de mahsulün çoğu anbara alınmış ve sonra satılmıştır. Örneğin buğday haslatı 11.102 kiledir ve bunun 734 kilesi reyanın elinde baki kalmış 10.368 kilesi ise anbara alınmıştır. Sonra 180 kilesi kile başına 30 akça fiyat ile 5.400 akçaya satılmıştır, ancak 5.090 kile de arpa satılmış ve 73.800 akça nakit girişi olmuştur. Yanı sıra piriç, erzen ve alef satışları da vardır. Böylece, kira gelirleri 100.000 akçanın altında gerçekleşmekle birlikte, kırsal gelirler toplamda 400.000 akça civarına yükselebilmektedir. Vakıf bu yıl 141.000 akçalık maaş ödemesinden sonra, 162.399 akça mutfak harcaması yapmıştır. Fiyatlar çok yüksek seviyelerde olmakla birlikte mutfak tüketimi için satın alım miktarları çok düşmüştür. Vakıf ayrıca 12.060 akça tutan ve önceki dönemlerden kalan borçların ve gecikmiş maaşların ödemelerini yapmıştır.

---

²² MM 1906.

²³ MM 5000.

Bundan sonra vakfın kasasında 107.000 akça civarında nakit kaldığı kayıtlı olmakla birlikte 180.000 akça civarında ve 1013/1604 kadar erken bir tarihten beri birikmiş olan tahsil edilememiş alacak kaydı bulunmaktadır. En yüksek meblağ 93.000 akça ile 1021/1612 yılından müteveli zimmetinde kalan olacaktır. Önceki iki-üç yıla ait alacak kayıtları ise küçük meblağlardan oluştuğundan ciddi bir tahsilat sıkıntısına işaret etmemektedir.

1034/1624-1625 yıllarında, fiyatların yüzyıl başına nazaran düşmüş olduğunu görüyoruz. Önceki yıldan devreden bakiye 334.985 gibi muazzam bir meblağdır. Vakıf hanları için alınan peşin paralar defter başına kaydolmuştur. Buna göre, Dergah-ı Ali Müteferrikalarından Mustafa'dan İpek Hanı'na iştirak olarak 15.000 akça peşin alındığını ve İvaz Paşa Han'ı için Seyyid İbrahim'den peşin olarak 6.000 akça alındığını görüyoruz.²⁴ Vakfın cari gelirleri 421.456 akçadır. 82.368 akça vakfın dükkan kiralardan gelmektedir. İpek Hanı'ndan 23.340 akça, İvaz Paşa Hanı'ndan 14.004 ve diğer dükkanlardan 45.024 akça gelmektedir. Vakıf tarafından toplanan 162.730 akçalık kırsal gelirlerin yanı sıra 103.000 akça mukataa geliri elde edilmiştir. Mahsül satışlarından ise 73.358 akça gelmektedir.

Aynı yıl 175.500 akça maaşlara ödenmiş ve 195.476 akça ise mutfak giderleri için harcanmıştır. 59.049 akça gibi büyük bir tamirat harcaması da olmuştur. Dönem sonunda, vakıf bütçesi 338.531 akça içerdedir. Bunun 280.000 akça kadarı tahsil edilmemiş alacak olarak kayıtlıdır ve 56.078 akça ise borçlanma ile karşılanan bütçe açığıdır, yani borçtur. Alacaklar aynı bundan on yıl öncesine ait defterde de kayıtlı olduğu gibi 1013/1604 yılına kadar geri gitmektedir. Alacaklar içinde hem kırsal hem de kentsel gelirler vardır. En yüksek alacak kaydı 1025/1616 yılından 139.694 akçadır. Bu alacak miktarındaki asıl meblağ 1024/1615 ve 1025/1616 seneleri hesaplarına nazaran eski müteveli zimmetinde kalmış görünen 134.082 akçadır. Diğer yıllardan kalan alacaklar da hesap edildiğinde açıkça görülmektedir ki muhasebe defteri başında kaydedilen muazzam miktardaki devreden bakiye aslında alacaklardan oluşmaktadır.

1039-1040/1630 yıllık muhasebe defterinde, ilginçtir ki sadece 810 akçalık devreden bakiye kayıtlıdır.²⁵ Anlaşıyor ki aradaki beş yıl içinde bir düzenlemeye gidilmiş ve muhtemelen artık tahsiline imkan olmayan birçok alacak kaydı defterden silinmiştir. Bu işlem yapılırken muhasebe defterleri bazan tahsilat güçlüğü'nün nedenini de kısaca not ettiklerinden bu kayıtları içeren muhasebe defterinin bulunmaması bir talihsizlik. Cari muhasebe yılı defterinin başında 36.666 akça peşin gelir temin edildiğine dair bir kayıt vardır ki bunun 11.666 akçası İpek Hanı dükkanları için alınmıştır. Bunun dışında kira gelirleri toplamı 84.660 akçadır. Bunun 24.000 akçası İpek Hanı'ndan, 18.000 akçası İvaz Paşa Hanı'ndan, 42.660 akçası diğer vakıf dükkanlarından gelmektedir. Kırsal

---

²⁴ MM 5829.

²⁵ MM 5637.

kesimden vakıf tarafından toplanan nakit gelirler 154.446 akça, mukataaya verilen gelirler 81.000 akça ve hububat mahsulü 17.161 kiledir. Bunun 15.724 kilesi anbara çekilmiş ve 1.437 kilesi reayada baki kalmıştır. Hububat satışından ise 44.616 akça gelir elde edilmiştir. 150 kişilik personele 188.710 akça ödenmiş ve 159.441 akça mutfak tüketimine gitmiştir. Defter hiç alacak kaydetmeden bütçe açığını 198 akça olarak vermiştir. İzleyen muhasebe defteri 1040/1630 tarihli ve yaklaşık iki ay bile tutmayan bir mali dönemi kapsar. Bu kısa süre zarfında 45.381 akçalık kırsal gelir toplandığı ve döneme ait maaş ve mutfak harcamalarının yapıldığı kayıtlıdır.²⁶

1054-1055/1644'de yeniden 173.024 akça devreden bakiye oluşmuştur.²⁷ Cari gelirler 551.439 akçadır. Bunun 101.352 akçası, 38.052 akça İpek Hanı'ndan, 18.000 akça İvaz Paşa Hanı'ndan ve 45.300 akçası diğer dükkanlardan olmak üzere kiralardan gelmektedir. Mukataa gelirleri 172.000 akça ve vakfın kendisinin tahsil ettiği kırsal nakit gelirler 206.487 akça ve aynı gelir 15.798 kiledir. Bunun sadece 687,5 kilesi reayada baki kalmıştır. 91.600 gibi büyük bir meblağ çeşitli gelirler kalemi altında kayıtlıdır ki bunun 48.300 akçası icare-i muaccele geliri 31.300 akçası ise hububat satışından gelirdir. Aynı yıl, 162 personel için 196.380 akça ödenmiştir ki bunun 166.140 akçası 152 daimi vakıf çalışanı ve 30.240 akçası 10 zevaidhar içindir. 197.305 akça mutfak harcaması vardır. 5.000 akça kadar borç ödemesi kaydından sonra 10.000 akça kadar da gecikmiş maaş ödemesi yapılmıştır. Defter sonunda 184.524 akça alacak kayıtlıdır. Ancak bu sefer alacak kayıtları 1041/1631 yılından başlatılmıştır. 1048/1638 yılındaki 32.000 akça tutarındaki alacak dışında diğer yıllarda çok küçük meblağlar kayıtlıdır. 1051-1053/1641-1643 dönemine denk gelen Mütevelli Mustafa Ağa zamanından, onun kendi hesaplarına göre vakıf kesesinde 98.205 akça olmalıdır ki bu en büyük alacak meblağı olarak kaydedilmiştir. Cari yıldan ise 11.500 akça alacak kalmıştır. Defter 46.569 akça bütçe açığı göstermektedir.

1057/1647 yıllık defterinde bakiye kaydı yoktur ve cari gelir 279.975 akça olarak verilmiştir.²⁸ Kira gelirleri tablolarda da görülebileceği gibi toplam 95.520 akçadır. Kırsal gelirler 139.545 akça nakit ile 16.481 kile hububat ve bunun satışından gelen 44.910 akçadır. 148 vakıf çalışanı ve 12 zevaidhar için yapılan 164.160 akçalık maaş ödemesi ve 170.241 akçalık mutfak harcamaları kaydedilmiştir. Bütçe 154.019 akça gibi büyük bir açıklıkla kapanmıştır. Ancak alacak kaydı gösterilmemiştir.

1060-1061/1650 yıllık muhasebe defterinin başında "an akça-i avaid vacib-i sene 1060 zamm şode be vakf" kaydından 120.000 akça gibi büyük bir mali yardım alındığı anlaşılıyor ki sanıyorum bu maddi yardım merkezi bütçeden

²⁶ MM 15749.

²⁷ MM 5788.

²⁸ MM 5612.

gelmektedir.²⁹ Bunun dışında cari bütçe 415.020 akçadır. Kira gelirleri toplamda 101.350 akça getirmektedir. Mukataa gelirleri 175.000 akçadır ve 148.670 akçalık diğer kırsal gelirler ile 15.770 kile hububat toplanmış, tamamı anbara çekilmiş ve daha sonra bir kısmı satılarak 46.373 akça elde edilmiştir. Mutfak giderleri 221.029 akçaya çıkmıştır, önceki dönemlere ait 35.000 akça borç da ödendikten sonra 567 akça bütçe açığı kalmıştır.

Son ele alınacak defter 1061-1062/1651 yılının yıllık muhasebe defteridir.³⁰ Yine 120.000 akçalık bir avaid kaydı vardır ki mütevellinin avaidi gibi görünmektedir. Cari gelirler 503.571 akçadır ve bunun 101.352 akçası kiralardan gelmektedir. Mukataa gelirleri yine 175.000 akçadır. Kırsal gelirler 177.610 akça olarak verilmiştir ve 15.900 kile de hububat toplanmıştır. Bunun bir kısmının satışından da 39.699 akça gelir temin edilmiştir. Ayrıca 10.000 akçalık çeşitli gelirler kayıtlıdır. 200.000'er akça civarında maaş ve mutfak harcamalarından sonra 50.040 akça tamirat gideri olmuştur. 69.000 akçalık diğer giderler içinde en ilginç mütevelliyeye 1061/1650 yılı avaidi için yapılan 60.000 akçalık geri ödemedir. Yıl sonunda kesede 602 akça kalmıştır.

Özet ve Değerlendirme

İncelemenin başladığı 960/1553 yılı ile 977/1569 yılı arasında, vakfın düzenli olarak işlediğini, maaşların ödendiğini ve küçük bir zevaidhar kadrosunun idame ettirildiğini, mutfağın açık olduğunu ve diğer hizmetlerin de görülmekte olduğunu görüyoruz. Gelir ve giderlerde küçük oynamalar olmakla birlikte vakıf bütçe fazlası elde etmekte ve hatta merkezi hazineye gelir fazlası aktarmaktadır. Tamirat masrafları bazı yıllarda yükselmekle birlikte, büyük bir afetin izlerini taşıyan bir onarım bütçesi olmamıştır. Kısacası, vakfın mali bakımdan güçlü durumda olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda, kırsal gelirlerin dönem boyunca seyri tarımsal ekonomide bir gerileme ima etmemektedir. Hanlar ve dükkanlardan elde edilen kentsel gelirlere bakarsak yine dikkate değer bir değişiklik görünmemektedir. Tüm dönemi dikkate alırsak, vakfın gelirlerinde bir artış trendi yakalanabilmektedir. Aynı dönemde, fiyatlar da dalgalanmalar ile hafif bir artış eğilimi göstermektedir.

977-988 / 1570-1579 döneminde de vakıf gelir ve giderlerinde ciddi bir değişim, bir ilerleme veya kötüleşme görülmemektedir. Gelirlerin tahsilatında da önemli bir aksama ve gecikme ve vakfın mali durumunda bir bozulma söz konusu değildir. Bu nedenle ekonomik koşulların, özellikle de tarımsal koşulların oldukça istikrarlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönem içinde vakıf bazı yıllarda büyük tamirat masrafları üstlenmiş, merkezi bütçeye gelir transfer etmiş ve bütçe fazlaları elde etmiştir.

²⁹ MM 5238.

³⁰ MM 1907.

988-997/1580-1588 döneminin ortasından itibaren tağşiş sonucu fiyatlar arttığı için tarımsal gelirlerdeki artış beklenen bir gelişmedir ki bu dönemi izleyen yıllarda bu artış daha açık görülebilecektir. Biraz da defterlerdeki dönemsel düzensizlikten kira gelirleri konusunda net bir sonuca varmak zordur. Aynı dönem içinde, bu dönemin son yılı olan 997-1588 dışında, vakfın giderleri ciddi bir değişim göstermemiştir. Bu son yıldan itibaren ise giderlerde de önemli bir artış ortaya çıkacaktır. Bu döneme ait defterlerin tam bir mali yılı nadiren kapsamış olması nedeniyle mali dönem sonlarında, tahsilat ve defter dönemleri arasında uyumsuzluktan doğan bütçe açıkları kayıtlıdır. Yine de, yıllık tutulan defterler önceki dönemlerdeki mali gücün zayıfladığını, bütçe fazlaları düşerken tahsil edilemeyen alacakların biriktiğini ve borçlanıldığını göstermektedir. Buna karşın, vakfın maaşları ödeyerek hizmetleri gördüğü ve mali açıdan refah yaşamasa da bir mali krize girmediğini söyleyebiliriz.

Ele alınan son dönem 998/1590'dan başlayarak 1062/1651 yılına kadar gelen uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemi bize daha güvenli ve ayrıntılı yansıtabilecek sayıda defter mevcut değildir. Yine de elimizdeki defterler önemli bazı bulgular içeriyor. Bu dönem içinde vakfın temel olarak hububat fiyatlarındaki artıştan istifade ettiğini ve gelirlerini yükselttiğini görüyoruz. Hububat alımları vakfın mutfak giderlerini kabartmaktadır, ancak mutfak harcamaları nihayetinde toplam giderlerin sadece bir parçasıdır. Kadrolar ve maaşlar seviyesi sabit kalmakta olduğundan vakfın diğer büyük harcama kalemi olan maaş ödemeleri artmamaktadır. Tahsil ettiği hububat ile fiyat artışlarından yararlanan ve bütçesini büyüten vakıf aynı zamanda kira gelirlerini de yükseltmiştir. 1000-1014/1591-1605 tarihleri arasından defter bulunmadığından tam olarak ne zaman ortaya çıktığını kesin tespit edemesek de 1015-1017/1606-1608 yıllarında Celali olayları nedeni ile gerek kırsal gerek kentsel gelirlerin düştüğünü görüyoruz. Yine 1016-1017/1608 yılında 200.000 akçaya ulaşan tamirat masrafları muhtemelen Celaliler'in tahribatı ile ilişkilidir. Elimizdeki defterler vakfın 17.yy içine sürekli bir mali kriz içinde olduğunu göstermiyor. Diğer taraftan küçük meblağlar halinde, bazı yıllarda ise önemli miktarlara da ulaşan ve zaman içinde biriken alacaklar, harcamalara yetişmeyen tahsilatlar nedeniyle oluşan borçlanmalar var. Buna karşın, vakıf kısa süreli mali sıkıntıları izleyen yıllarda atlatabiliyor. Tarımsal gelirlerin hububat fiyatlarındaki artışa uyum sağlayabildiği ve arttığı görülebiliyor. Ancak 17.yy içinde kira gelirleri vakfın 16.yy ortalarındaki kira gelirleri seviyesinin bile altında kalmıştır. Sanıyorum, bu durumu Bursa ipeklilik sektörünün içinde bulunduğu buhran ile birlikte değerlendirmek mümkündür.³¹

Kısaca, 1550'lerden 1590'lara kadar mali açıdan güçlü olan vakıf, 1590'lar civarında mali sıkıntılar yaşamıştır ve 17.yy'da mali dalgalanmalar geçirmesine karşın kırsal gelirlerini artırabilmiş ancak kentsel kira gelirlerinde görece olarak

³¹ Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*; Çizakça, "Bursa Silk Industry".

ciddi bir düşüş ortaya çıkmıştır. Yine 17.yy'da vakfın Celali karışıklıklarından etkilenecek gelir kaybına uğradığını ve yüksek meblağlara ulaşan tamirat masraflarını karşılamak zorunda kaldığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak, Yeşil İmaret, Anadolu'da kurulu diğer bazı büyük Sultan vakıfları ile benzerlik içinde 17.yy'ın ilk yarısında mali sıkıntı ve dalgalanmalar geçirmiştir.³²

Tablolar ; Vakfın Ana Gelir ve Gider Kalemleri

Hicri Miladi Dönem Defter	960 1553 icmal	961 1554 icmal	962 1555 icmal	963 1556 icmal	964 1557 icmal
Toplam beklenen gelir					
Devreden Bakiye					
Cari dönemden gelir	328.346	325.120	339.058	332.533	324.296
Nakit gelir					
Mahsulat satışından gelir					
Aylık gelirler					110.067
Sultan Han İvaz Paşa Hanı Çarşı dükkanları					
Tarımsal gelirler					212.425
Diğer gelirler					1.804
Stok satışları					
Toplam giderler					312.198,5
Maaş ödemeleri					
Mutfak giderleri					
Sair harcamalar					
Nakliye gideri					
Tamirat masrafları					
Diğer giderler					
Der zimem					
Kalan Meblağ					

³² Orbay, *Economic Development of the Imperial Waqfs*.

Hicri	965-966	966-967	967	968	968-969
Miladi	1558	1559	1560	1560	1561
Dönem	yıllık	yıllık	7 ay	6 ay	yıllık
Defter	muhasebe	muhasebe	muhasebe	muhasebe	muhasebe
Toplam beklenen gelir	326.016	356.361	176.288,5	160.545	403.529
Devreden Bakiye	24.584	26.367	41.511		41.446
Cari dönemden gelir	301.432	318.543	134.297		362.082
Nakit gelir	273.830	270.844			320.461
Mahsulat satışından gelir	27.599	47.699			41.622
Aylık gelirler	106.028	107.397	42.382	56.218	109.841
Sultan Han	37.333	34.555	14.535	20.419	39.921
İvaz Paşa Hanı	16.668	15.520	7.332	7.666	16.614
Çarşı dükkanları	49.461	53.412	20.225	28.133	52.476
Tarımsal gelirler	167.048	162.795			209.082
Diğer gelirler	754	652			1.538
Stok satışları	27.599	47.699		34.599	41.622
Toplam giderler	293.647	314.849,5	176.288,5	124.366,5	337.874,5
Maaş ödemeleri	128.700	138.970	74.890	52.100	137.540
Mutfak giderleri	145.297	152.173,5	92.171,5	59.253	166.735,5
Sair harcamalar	5.481	3.925	3.388	1.930	7.098
Nakliye gideri	10.622	12.346	2.157	10.024,5	18.358
Tamirat masrafları	3.547	7.435	3.682	1.059	8.143
Diğer giderler					38.480
Der zimem	5.999				18.157
Kalan Meblağ	26.370	41.511		36.179	9.018
Hicri	969	969-970	970	970-971	971-972
Miladi	1562	1562	1563	1563	1564
Dönem	4 ay	8 ay	3 ay	10 ay	yıllık
Defter	muhasebe	muhasebe	muhasebe	muhasebe	muhasebe
Toplam beklenen gelir	101.076	281.740	119.440	309.510	400.777
Devreden Bakiye	9.018	12.665	81.653	11.932	55.670
Cari dönemden gelir	91.058	269.075	37.787	276.578	348.107
Nakit gelir		219.929		231.132	296.522
Mahsulat satışından gelir		49.146		45.417	48.585

Aylık gelirler	36.950	69.274	4.082	93.599	113.918
Sultan Han	11.668	23.836		32.069	43.329
İvaz Paşa Hanı	3.834	11.442		14.022	16.380
Çarşı dükkanları	15.448	33.386		44.738	52.819
Diğer ³³	6.000	420 ³⁴		2.580 ³⁵	12.000 ³⁶
Tarımsal gelirler	53.188	148.375	33.633	136.305	197.913
Diğer gelirler	920	2.280	72	1.257 + 21.000 ³⁷	3.441
Stok satışları		49.146		45.417	48.585
Toplam giderler	112.073	188.090	84.200,5	231,299	
Maaş ödemeleri	42.960	84.141	32.445	97.965	141.505
Mutfak giderleri	60.121	86.324,5	48.175	116.237	166.771
Sair harcamalar	2.557	1.765,5	2.044	3.322	7.260
Nakliye gideri	875	12.384	834	11.744	11.026
Tamirat masrafları	4.256	3.495	702,5	1.986	3.037
Diğer giderler		11.997	21.630	22.585	
Der zimem					
Kalan Meblağ	-11.997³⁸	81.633	-13.606	55.670	71.069
Hicri	972-973	973-974	974-975	975	975-976
Miladi	1565	1566	1567	1567	1568
Dönem	yıllık	yıllık	4 aylık	7 aylık	yıllık
Defter	muhasebe	muhasebe	muhasebe	muhasebe	muhasebe
Toplam beklenen gelir	365.688	352.836	110.355	327.037	485.896
Devreden Bakiye	71.069	31.961,5	24.212,5	0	96.186
Cari dönemden gelir	294.000	320.875	413.180 ³⁹		429.715
Nakit gelir	271.424	272.906		241.633	354.500
Mahsulat satışından gelir	23.195	47.969		85.404	75.215
Aylık gelirler	105.638	105.026	86.143	80.123	108.177
Sultan Han	40.798	41.000	13.668	30.753	41.000
İvaz Paşa Hanı	15.120	14.000	5.835	9.336	14.500
Çarşı dükkanları	48.736	48.756	20.315	32.540	48.756
Diğer					3.720 ⁴⁰
Tarımsal gelirler	163.625	166.560	45.425	160.715	230.338

³³ Bu diğer gelirler, icare-i muaccele, peşin tahsilat ve kefalet paraları gibi meblağları içermektedir. Yıldan yıla ciddi farklılıklar gösterebilen bir kalemdir ve her zaman tablolara yansıtılmamıştır.

³⁴ İcare-i muaccele geliri.

³⁵ İcare-i muaccele geliri.

³⁶ Sultan Han dükkanları için kefaletten peşin alındığı kaydolunmuştur.

³⁷ Vakfın tamirâtı için merkezi hazineden yapılan yardım.

³⁸ Vakfın borçlarından oluşmaktadır.

³⁹ 977-988 yılı icmal defteri kaydına göre 974 yılı cari geliridir.

⁴⁰ İcare-i muaccele geliri.

Diğer gelirler	2.164	1.320	1.080	795	1.685 + 14.300
Stok satışları	23.195	47.969		85.404	75.215
Toplam giderler	333.726,5	328.624	155.419	185.792,5	328.146
Maaş ödemeleri	130.620	131.006	54.575	75.605	130.085
Mutfak giderleri	179.169	171.209,5	96.786	93.012	173.793
Sair harcamalar	6.247	4.133	3.300	2.967	5.754
Nakliye gideri	13.328	14.002		11.981	13.126
Tamirat masrafları	4.320	8.274	758	2.227,5	5.388
Diğer giderler			45.064	45.064	40.000 ⁴¹
Der zimem					
Kalan Meblağ	31.961,5	24.212,5		96.181	157.750

Hicri Miladi Dönem Defter	976-977 1569 yıllık muhasabe	977-978 1570 yıllık muhasabe	978-979 1571 yıllık muhasabe	979-980 1572 yıllık icmal	980-981 1573 yıllık muhasabe
Toplam beklenen gelir	488.469	592.738	488.469	528.560	508.307
Devreden Bakiye	157.750	157.804,5	157.750	107.458	112.194
Cari dönemden gelir	430.719	434.933,5	430.719		396.113
Nakit gelir	350.131	378.785	350.131		344.033
Mahsulat satışından gelir	80.588	56.148,5	80.588		52.080
Aylık gelirler	128.391	130.114 ⁴²	112.443	126.275	116.629
Sultan Han	41.000	46.625	43.970		44.690
İvaz Paşa Hanı	14.500	15.759	15.600		16.300
Çarşı dükkanları	48.756	53.235	49.248		49.164
Diğer	23.940	14.300	3.960		6.310
Tarımsal gelirler	219.391	247.317	219.391	225.915	224.855
Diğer gelirler	2.349	1.354	2.419	1.506	2.549
Stok satışları	80.588	56.148,5	34.864	67.406	52.080
Toplam giderler	330.664,5	397.842	350.756,5	412.866	333.782
Maaş ödemeleri	131.390	155.445	135.998	150.915	142.940
Mutfak giderleri	161.301,5	209.624	186.591	206.800	168.481
Sair harcamalar	8.232	9.929	7.810,5		6.130
Nakliye gideri	12.861	16.495	13.404	7.952	9.540
Tamirat masrafları	16.880	6.351	6.953	41.003	6.691
Diğer giderler		124.693		3.500	5.929
Der zimem		5.825			
Kalan Meblağ	157.804,5	70.203	107.458,5	112.194	168.596

⁴¹ Sene başında devreden bakiyenin 40.000 akçası merkezi hazineye teslim edilmiştir.

⁴² 13 aylık.

Hicri Miladi Dönem Defter	981-982 1574 yıllık muhasabe	982-983 1575 yıllık muhasabe	983-984 1575-1576 yıllık icmal	983-984 1576 4 ay muhasabe	984 1576 7 ay muhasabe
Toplam beklenen gelir	632.008	497.178	504.650	179.178	354.022
Devreden Bakiye	188.596	101.610	101.760	131.760	28.505
Cari dönemden gelir	463.412	445.568	402.890	77.418	325.472
Nakit gelir	354.204	353.147			
Mahsulat satışından gelir	109.208	92.421			
Aylık gelirler	126.571	115.659	116.341	39.456	76.885
Sultan Han	48.750	45.000		15.000	30.000
İvaz Paşa Hanı	17.665	17.000		5.668	11.502
Çarşı dükkanları	53.651	49.524		16.508	32.216
Diğer	6.340	3.970		2.280	3.002
Tarımsal gelirler	226.445	233.273	213.331	37.962	175.369
Diğer gelirler	1.188	4.215	2.311		2.311
Stok satışları	109.208	92.421	70.907		70.907
Toplam giderler	407.142	395.418	423.746	150.628	273.118
Maaş ödemeleri	155.415	143.460	144.630	61.035	83.595
Mutfak giderleri	212.265	215.662	213.127	77.066	136.061
Sair harcamalar	9.708	7.614		3.704	10.977
Nakliye gideri	24.954	19.286	22.152		22.152
Tamirat masrafları	5.400	9.396	29.156	8.823	20.333
Diğer giderler	123.256				
Der zımem		14.733	38.676	14.733	38.676
Kalan Meblağ	101.610	87.027	42.228	13.817	42.228

Hicri Miladi Dönem Defter	984-985 1577 3 ay muhasebe	984-985 1577 yıllık muhasebe	985 1577 10 ay muhasebe	985-986 1578 6 ay muhasebe	986-987 1578 7 ay muhasebe
Toplam beklenen gelir	130.866	555.567	483.552	368.891	420.841
Devreden Bakiye	80.904	80.904	60.171	173.336	87.819
Cari dönemden gelir	49.962	474.663	423.381	195.555	333.022
Nakit gelir		406.315			260.060
Mahsulat satışından gelir		68.348			72.962
Aylık gelirler	30.145	125.910	95.615	47.865	63.747
Sultan Han	11.250	48.750	37.500	18.750	21.901
İvaz Paşa Hanı	4.374	19.494	15.120	7.630	10.362
Çarşı dükkanları	12.131	52.901	40.770	20.835	28.469
Diğer	2.390	4.570		650	2.850
Tarımsal gelirler	19.817	279.128	258.141	147.690	
Diğer gelirler		1.277	1.277		1.973
Stok satışları		68.348	68.348		72.962
Toplam giderler	70.695	362.556,5	310.216	170.466	252.396
Maaş ödemeleri	35.525	152.148	119.334	60.225	86.730
Mutfak giderleri	32.010	189.052	156.001	110.241	136.246
Sair harcamalar	1.630	11.021,5	6.296	3.960	6.798
Nakliye gideri		25.309	25.109		12.974
Tamirat masrafları	1.590	5.026	3.476	3.858	9.648
Diğer giderler					
Der zimem	52.586	79.633	31.025	198.425	52.138
Kalan Meblağ	7.585	93.378	142.311	0	116.307

Hicri Miladi Dönem Defter	985-987 1578 yıllık muhasebe	987-988 1579 yıllık muhasebe	988 1580 yıllık muhasebe	988-990 1581 14 ay muhasebe	990-991 1582 yıllık icmal
Toplam beklenen gelir	556.358	514.439	452.476	521.689	422.555
Devreden Bakiye	173.011	131.150	70.582	73.328	55.868
Cari dönemden gelir	383.947	383.289	381.894	448.321	366.987
Nakit gelir	346.940	337.286	330.229	403.984	345.257
Mahsulat satışından gelir	36.407	46.003	51.665	44.337	21.730
Aylık gelirler	110.792	118.433	115.920	130.550	
Sultan Han	40.651	42.000	42.000	48.499	
İvaz Paşa Hanı	18.192	17.000	17.042	21.512	
Çarşı dükkanları	48.854	48.768	48.684	56.460	
Diğer	2.900	10.470	8.035	3.920	
Tarımsal gelirler	233.874	216.330	213.209	249.524	
Diğer gelirler	2.274	2.523	1.100	790 + 23.120 ⁴³	
Stok satışları	36.407	46.003	51.665	44.337	

⁴³ Yıllık mali dönem dışında kalan ilave iki ayda toplana kırsal gelirler.

Toplam giderler	425.208	443.857	379.147,5	517.807	487.245
Maaş ödemeleri	142.305	145.800	137.350	189.861	162.394
Mutfak giderleri	240.240,5	260.125	213.767,5	294.707	238.873
Sair harcamalar	13.747	14.627	11.297	12.632	11.840
Nakliye gideri	14.478	12.000	8.265	17.103	12.758
Tamirat masrafları	14.138	7.705	6.968	3.804	7.782
Diğer giderler			39.040		53.598
Der zimem	38.308	15.149	34.289	84.495	42.816
Kalan Meblağ	92.842	54.433	0	0	-64.690

Hicri Miladi Dönem Defter	991-992 1583 yıllık icmal	992-993 1584 yıllık muhasabe	993 1585 5 ay icmal	992-993 1584-1585 16 ay icmal	993 1585 5 ay muhasabe
Toplam beklenen gelir	469.980	415.128	216.530	631.644	216.530
Devreden Bakiye	39.454	1.333		1.333	
Cari dönemden gelir	430.526	413.795	216.521	630.316	
Nakit gelir		391.177			209.150
Mahsulat satışından gelir		22.618			7.380
Aylık gelirler		139.689	34.737	174.426	33.787
Sultan Han		40.000			13.332
İvaz Paşa Hanı		16.000			5.333
Çarşı dükkanları		47.340			15.122
Diğer		36.190			950
Tarımsal gelirler		251.488	174.164	424.927	174.173
Diğer gelirler			240	960	
Stok satışları		22.618	7.380	22.618	
Toplam giderler	487.245	543.808	344.736	870.319	344.736
Maaş ödemeleri	158.674	160.980	51.185	441.000	56.400
Mutfak giderleri		257.692	69.538	279.005	150.969
Sair harcamalar		12.187	2.573	14.760	132.753
Nakliye gideri		11.196		14.760	
Tamirat masrafları		2.091	4.614	6.705	4.614
Diğer giderler	28.036	99.662	79.858	179.520	
Der zimem	113.047	13.052		166.968	8.762
Kalan Meblağ		-80.415	-136.967	-80.469	-136.968

Hicri Miladi Dönem Defter	993-994 1585 6 ay icmal	995 1587 6 ay muhasabe	996-997 1588 yıllık muhasabe	998-999 1590 yıllık muhasabe	999-1000 1591 yıllık muhasabe
Toplam beklenen gelir	195.540	192.356	514.069	509.102	510.568
Devreden Bakiye	13.052		20.759	20.614	35.545
Cari dönemden gelir	182.488	192.356	493.310	488.288	475.023
Nakit gelir	96.625				
Mahsulat satışından gelir	85.843		55.567		
Aylık gelirler	54.188	51.852	149.502	171.818	183.753
Sultan Han	14.939	19.998	53.333	52.784	46.668
İvaz Paşa Hanı	9.331	8.583	18.240	20.004	19.992
Çarşı dükkanları	27.468	23.271	48.264	48.000	48.160
Diğer	2.450	5.160	29.665	50.210	68.933
Tarımsal gelirler	128.188	135.344	288.241	316.270	291.265
Diğer gelirler	92				
Stok satışları	85.843		55.567	65.582	45.339
Toplam giderler	208.568	241.612	406.070	423.801	419.943
Maaş ödemeleri	62.185	73.590	136.515	154.920	177.145
Mutfak giderleri	88.629	77.430	213.145	185.470	178.929
Sair harcamalar	5.166	28.561	13.772	18.370	11.873
Nakliye gideri	14.516		20.672	26.352	25.911
Tamirat masrafları	67	3.804	6.766	9.750	16.105
Diğer giderler	38.072	9.740	62.380	23.560+ 49.756	9.980+ 6.940
Der zimem	21.729		33.497	20.814	24.594
Kalan Meblağ	-26.080	-5.869	12.122	14.731	59.091

Hicri Miladi Dönem	1015-1016 1606-1607 yıllık	1016-1017 1608 yıllık	1024-1025 1615 yıllık	1034 1624-1625 yıllık	1039-1040 1630 yıllık
Cari gelir	428.502	525.543	508.919	421.456	
Kira gelirleri	102.279	86.916	91.707	82.368	84.660
<i>İpek Han</i>	36.101	26.664	26.667	23.340	24.000
<i>İvaz Paşa Hanı</i>	14.867	12.888	18.000	14.004	18.000
<i>Dükkanlar</i>	51.311	47.364	47.040	45.024	42.660
Kırsal nakit gelirler	145.021	207.432	196.145	162.730	154.446
Mukataa geliri			106.333	103.000	81.000
Aynı gelirler (kile)			19.787		17.161
Mahsulat satışı	104.514		98.744	73.358	44.616

Hicri Miladi Dönem	1054-1055 1644 yıllık	1057 1647 yıllık	1060-1061 1650 yıllık	1061-1062 1651 yıllık
Cari gelir	551.439	279.975	415.020	503.571
Kira gelirleri	101.352	95.520	101.350	101.352
<i>İpek Han</i>	38.052	35.280	38.050	38.052
<i>İvaz Paşa Hanı</i>	18.000	14.460	18.000	18.000
<i>Dükkanlar</i>	45.300	45.780	45.300	45.300
Kırsal nakit gelirler	206.487	139.545	148.670	177.610
Mukataa geliri	172.000		175.000	175.000
Aynı gelirler (kile)	15.798	16.481	15.770	15.900
Mahsulat satışı	31.300	44.910	46.373	39.699

Fiyatlar Tablosu

Ürün	Buğday	Pirinç	Et	Sadeyağ	Ürün	Buğday	Pirinç	Et	Sadeyağ
Ölçek	kile	kile	kıyye	kıyye	Ölçek	kile	kile	kıyye	kıyye
Yıl					Yıl				
1558	10,00	9,87	2,57	7,39	1580	14,08	22,29	3,43	12,45
1559	8,31	8,76	2,59	7,90	1581	15,47	20,51	4,00	12,08
1560	9,95	18,24	2,58	8,65	1584	8,02	22,27	4,00	13,80
1561	9,00	11,94	2,56		1585	9,41	22,23	4,02	18,15
1562	8,00	8,70	2,61	7,38	1587	27,28	8,55	11,71	11,78
1563	7,21	10,87	2,62	8,56	1588	34,55	39,10	7,94	18,63
1564	7,41	14,05	2,54	7,65	1590		29,11	4,31	
1565	6,95	16,13	2,59	8,00	1591	23,11	27,21	4,70	22,55
1566	6,59	13,44	2,42	7,29	1605	58,11	39,22	4,00	37,68
1567	7,64	14,74	2,64	8,20	1606		43,76	4,00	44,05
1568	7,20	12,28	2,58	8,56	1607		41,75		39,51
1569	6,70	11,62	2,60	8,00	1608	33,47	51,05		37,73
1570	7,70	14,00	2,57	7,56	1615	40,00	40,00	10,03	24,63
1571	7,26	16,25	2,52	7,14	1625	30,00	25,00	10,00	25,83
1573	7,18	14,80	2,57	7,90	1630		30,86	11,58	29,79
1574	9,79	16,01	2,63	8,62	1631				30,00
1575	10,27	17,35	2,67	6,01	1644	23,00	25,00	10,00	24,00
1576	14,60	22,65	2,67	8,53	1647		35,00	10,00	25,00
1577	9,76		2,97	10,03	1650	19,51	30,00	10,00	24,00
1578	12,19	16,10	3,00	14,05	1651	20,00	30,00		24,00
1579	13,56	15,89	3,00	9,96					

Yatay sayfa girecek

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa, *Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi 2 (1453-1559)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.
- _____, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.
- Barkan, Ömer Lütfi, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East", *International Journal of Middle East Studies*, 1975.
- _____, *Hüdavendigâr Livası Tabir Defterleri I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Barkey, Karen, *Bandits and Bureaucrats*, New York, Cornell University Press, 1994.
- Çizakça, Murat, "A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 23, no. 1/2, 1980, 142-152.
- Dalsar, Fahri, *Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1960.
- Faroqhi, Suraiya, "Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)", *Turcica Revue D'Etudes Turques*, XX, 1988, 43-69.
- Gerber, Haim, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem, The Hebrew University, 1988.
- Griswold, William J., *The Great Anatolian Rebellion 100-1020 / 1591-1611*, Berlin, Klaus Schwarz, 1983.
- Güran, Tevfik, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, İstanbul, Kitabevi, 2006.
- İnalçık, Halil, "XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Bellekten*, cilt. 24, no. 93, 1960, 45-102.
- _____, "The Ottoman State: Economy and Society", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, eds. Halil İnalçık with Donald Quataert, New York, Cambridge University Press, 1994.
- Lopez, Robert Sabatino, "Silk Industry in the Byzantine Empire", *Speculum*, vol. 20, no. 1, 1945, 1-42.
- Orbay, Kayhan, *Economic Development of the Imperial Waqfs: A Study in the Institutional and Local Economic History in the Transformation Period*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi, 2007.
- _____, "Distributing Food, Bread and Cash: *Vakıf Taamboran* and *Fodulaboran* Registers as Archival Sources for *Imarets*", in *Feeding People, Feeding Power; Imarets in the Ottoman Empire*, ed. Nina Ergin et al., İstanbul, Eren Yayıncılık, 2007, 171-196.
- _____, "Fiyat Devrimi ve Geç 16. yy. ve 17. yy. İçinde Anadolu'da Fiyat Değişimleri", bildiri metni *Birinci İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul, 7-8 Eylül 2007.
- _____, "Financial Development of the Waqfs in Konya and Agricultural Economy in the Central Anatolia", *bastlacak*.
- Özer, Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Pamuk, Şevket, "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 33, 2001, 69-89.
- _____, "Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914", *International Journal of Middle East Studies*, 36, 2004, 451-68.
- Uluçay, Çağatay M., *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, Manisa Halkevi Yayınlarından Sayı: XI, 1944.
- Yalman, Bedri, *Bursa*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1984.